Monumenten Inventarisatie Project

Wieringen

Gemeentebeschrijving, maart 1990
herziene versie, maart 1991

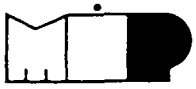

Foto omslag:
Houten voormalige dienstwoning langs de Oeverdijk in Den Oever ten behoeve van hoger personeel bij de Zuiderzeewerken.

Inhoud

Verantwoording *5*

1. Inleiding *7*

2. Bodem *9*
2.1 Algemeen *9*
2.2 Landschapstypen *9*
2.2.1 Keileemlandschap *9*
2.2.2 Aandijkingenlandschap *10*

3. Grondgebruik *13*
3.1 Agrarisch *13*
3.2 Visserij *14*
3.3 Niet-agrarisch *15*
3.4 Landschapsbeeld *15*

4. Infrastructuur *17*
4.1 Landwegen *17*
4.2 Wateren *18*
4.3 Dijken *18*
4.4 Spoorwegen *19*
4.5 Militaire infrastructuur *19*

5. Nederzettingsstructuur *21*
5.1 Algemeen *21*
5.1.1 Bevolkingsontwikkeling *21*
5.2 Dorpen *21*
5.2.1 Hippolytushoef *21*
5.2.2 Den Oever *22*
5.2.3 Oosterland *23*
5.2.4 Westerland *24*
5.3 Buitengebied *24*

6. Bebouwingskarakteristiek *26*
6.1 Dorpen *26*
6.1.1 Hippolytushoef *26*
6.1.2 Den Oever *26*
6.1.3 Oosterland *27*
6.1.4 Westerland *27*
6.2 Buitengebied *28*

7. Gebied met bijzondere waarden *29*

Verantwoording inventarisatie *31*

Geraadpleegde werken *33*

Tabel *34*

Herkomst afbeeldingen *35*

Afbeeldingen *37*

Register *63*

Colofon *67*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van WVC om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940.
Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historisch stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatie-gebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografisce, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Wieringen. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Noorderkwartier worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, een beschrijving van het gebied met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Wieringen zijn verricht door mw. drs. N.C. van Goor, als projectmedewerker MIP verbonden aan de provincie Noord-Holland.

1. Inleiding

De gemeente Wieringen ligt in de provincie Noord-Holland, in het MIP-inventarisatiegebied Noorderkwartier en grenst ten noorden aan de Waddenzee, ten westen aan het IJsselmeer, ten zuiden aan de gemeente Wieringermeer en ten westen aan het Amstelmeer en de Waddenzee.
De naam Wieringen is waarschijnlijk afgeleid van het oud friese woord 'wir', hetgeen hoogte betekent.
De grenzen van de gemeente Wieringen komen overeen met de grenzen van het voormalige eiland en omvatten bovendien een deel van de Afsluitdijk en een deel van de Amsteldiepdijk.
De gemeente heeft anno 1990 een oppervlakte van circa 2500 ha en bezit 8078 inwoners.
De gemeente Wieringen bevat de dorpen Hippolytushoef, Den Oever, Oosterland en Westerland en de buurtschappen Dam, Noorderbuurt, De Hoelm, De Haukes, Westerklief, Oosterklief, Belt, Noordburen, Elft, Hollebalg, Stroe, Noord-Stroe, Smerp, Vatrop, De Heid en De Gest.
Buiten de gemeente Wieringen bestaat het MIP-inventarisatiegebied Noorderkwartier uit de gemeenten Den Helder, Anna Paulowna, Wieringermeer, Callantsoog en Zijpe.

Ten behoeve van de inventarisatie is de gemeente Wieringen opgedeeld in de MIP-deelgebieden:
Wieringen/Hippolytushoef
Wieringen/Den Oever
Wieringen/Oosterland
Wieringen/Westerland
Wieringen/Buitengebied
(Zie afbeelding 1.)

2. Bodem

2.1 Algemeen

Het voormalige eiland Wieringen is in het Pleistoceen (vóór 10.000 v.Chr.) ontstaan door de morene van het noordelijk landijs. Hierbij werd de grond opgestuwd tot hoge wallen, waarop keileem werd afgezet. Het uit deze hoge keileemwallen bestaande eiland Wieringen lag oorspronkelijk als een heuvel temidden van een uitgestrekt veenlandschap.
Door verscheidene natuurlijke processen werden de keileemheuvels van Wieringen in de loop der tijd aangetast. Tijdens de laatste ijstijd bijvoorbeeld, waarbij in Nederland geen ijs lag maar alleen de ondergrond bevroren was, kon het smelt- en regenwater niet in de grond dringen waardoor het water over de oppervlakte afstroomde. Dit had een eroderende werking op de stuwwallen, waardoor er keileem werd weggeërodeerd en er zodoende dalen ontstonden, nu de 'droge dalen' geheten.
Ook de wind had in de loop der tijd invloed op de keileem stuwwallen van Wieringen. Door de wind werd dekzand over Wieringen verdeeld, waardoor er dekzandruggen ontstonden.
Vanaf de 11de eeuw n.Chr. nam de invloed van de zee in het veengebied rondom Wieringen toe, waardoor het veen werd weggeslagen.
Er ontstond zodoende een getijdegebied met wad- en kwelderafzettingen rondom het eiland. De zee had echter ook zijn invloed op de stuwwallen van Wieringen. De stuwwallen werden op een aantal plaatsen door de zee aangetast waardoor er uitgeschuurde geulen ontstonden. Ook vormden zich aan de rand van het eiland steile kliffen als gevolg van de werking van het zeewater op de uit keileem bestaande hellingen.
Naast deze natuurlijke processen is er in de loop der tijd door de mens verscheidene malen geprobeerd land aan te dijken rondom Wieringen. Dit lukte pas definitief in 1846 met de aandijking van de Polder Waard-Nieuwland. In 1849 werd nog de polder Normerven aangedijkt aan de noordzijde van Wieringen. Deze polder is echter in de loop der tijd weer aan de zee prijsgegeven.
Door de hierboven geschetste ontwikkeling van het voormalige eiland Wieringen, kent de huidige gemeente Wieringen twee landschapstypen: het keileemlandschap en het aandijkingenlandschap.
(Zie afbeeldingen 2 t/m 11.)

2.2 Landschapstypen

2.2.1 Keileemlandschap

De oude kern van het voormalige eiland Wieringen kent een keileemlandschap. Dit keileemlandschap is onder te verdelen in: het bovenwalland en het kogen- en polderland (een koog is (voormalig) buitendijks land).

Tot het bovenwalland behoren de keileem stuwwallen bij Westerland, Westerklief, Oosterklief, Stroe en Oosterland en de hoger gelegen gebieden daartussen. Ook de dekzandruggen en droge dalen behoren tot het bovenwalland van Wieringen. Het bovenwalland bestaat uit kalkarme en humusarme zandgronden.
Het reliëf in het bovenwalland varieërt van 0.9 meter +NAP ten oosten van Oosterklief tot 12.8 meter +NAP ten noorden van Westerland.
De afwatering in het bovenwalland gaat op natuurlijke wijze door het verschil in reliëf met de omliggende gronden. Op de grens van het bovenwalland en het kogen- en polderland bevinden zich de walsloten

welke het water verder afvoeren. Daarnaast hebben deze walsloten ook een specifieke functie ten behoeve van de inlaat van water in droge perioden voor de hoger gelegen gronden. Voor deze functie zijn enkele sluizen in de walsloten aangebracht.

Het kogen- en polderland bestaat uit de Westerlanderkoog, Hoelmerkoog, Hippolytushoeverkoog, Stroeërkoog, Oosterlanderkoog, Gesterkoog, Woudpolder, Normerpolder, Marskepolder en Broekerpolder.
Dit kogen- en polderland betreft het deel van het keileemgebied dat door de zee is aangetast. Hier bevinden zich onder meer de getijdegebieden, erosiegeulen en kliffen. Door het aanleggen van dijken rondom dit kogen- en polderland kon het erosie- en sedimentatieproces op den duur worden stopgezet.
Tijdens het proces van aantasting door de zee werd aan de noord- en westzijde van Wieringen zand afgezet en aan de zuidzijde klei.
Klei-, zand- en keileemgronden wisselen zich zodoende af in dit kogen- en polderland, terwijl in de loop der tijd podzolbodems op het zand zijn ontstaan.
Het reliëf in dit kogen- en polderland, dat ten opzichte van het bovenwalland laaggelegen en relatief vlak is, varieërt van 1.1 meter –NAP tot 5.7 meter +NAP.
In het verleden heeft men met de afwatering van het kogen- en polderland zeer getobd. Ondanks het feit dat iedere polder een eigen molen bezat, bleef er 's winters altijd water op het land staan. In 1893, toen de Hippolytushoevermolen zo slecht was geworden dat deze zou moeten worden vernieuwd, besloot men geen andere molen te bouwen, maar de Hippolytushoeverkoog te laten bemalen door de Polder Waard-Nieuwland (deze polder behoort bij het aandijkingenlandschap).
De afwatering bleef echter slecht. Daarom ontwierp men in 1919 een plan waarbij de Hippolytushoeverkoog, de Oosterlanderkoog en de Stroeërkoog samen onder één bemalingssysteem werden gebracht en de Hoelmerkoog en de Westerlanderkoog samen onder een andere. Men stichtte hiertoe twee motorgemalen, één in de Hoelmerkoog en één in de Hippolytushoeverkoog. Deze twee gemalen bleken al gauw niet voldoende, want in 1922 moest er een hulpgemaal bij De Haukes bijkomen voor de Westerlanderkoog. In 1928 werden de gemalen geëlectrificeerd.
Oorspronkelijk maalden deze gemalen op de Zuiderzee, maar na de drooglegging van de Wieringermeer in 1930 maalden de drie gemalen het water van de polders af via het tussen Wieringen en de Wieringermeer ontstane Amstelmeerkanaal. Dit bij de gemeente Wieringermeer behorende Amstelmeerkanaal, loosde het water in het westen op het Amstelmeer en in het oosten op het IJsselmeer. Het IJsselmeer loosde op zijn beurt weer via de bij Den Oever gelegen Stevinsluizen (uitwateringssluizen) op de Waddenzee.
Sinds de herverkavelingen van 1948 geschiedt de afwatering in dit gebied via een rationeel patroon van kavelsloten en verzamelwaterlopen (tochten) dat het water naar de gemalen voert. Plaatselijk is er zelfs sprake van tamelijk brede afwateringsvaarten (bijvoorbeeld langs de Hippolytushoeverdijk en Westerlanderdijk). Voorts bevinden zich op de grens met het bovenwalland de al eerder genoemde walsloten.
(Zie afbeeldingen 10, 11 en 12.)

2.2.2 Aandijkingenlandschap
Tot het aandijkingenlandschap van de gemeente Wieringen behoort de Polder Waard-Nieuwland.

Deze in 1846 ten zuidoosten van Wieringen aangedijkte polder bestaat uit kalkrijke tot kalkarme zeekleigronden. De gehele polder ligt onder NAP en heeft een reliëf van 0.8 meter – NAP tot 1.5 meter – NAP.
De polder kende vanaf zijn drooglegging een goede afwatering in de vorm van kavelsloten en verzamelsloten, welke uitwaterden op de Voorboezem. De Voorboezem liep langs de gehele zuidzijde van de polder en had als taak het overtollige water uit de polder te verzamelen als er, in verband met een hoge waterstand buitendijks, niet kon worden gespuid. Het spuien gebeurde, met behulp van een gemaal, op de Zuiderzee.
Na de drooglegging van de Wieringermeer in 1930 verloor de Voorboezem haar functie als verzamelboezem voor het water uit de Polder Waard-Nieuwland. De polder ging vanaf nu rechtstreeks op het tussen Wieringen en Wieringermeer gelegen Amstelmeerkanaal afwateren.
Tot op heden vindt de afwatering van de Polder Waard-Nieuwland op deze wijze plaats. De Voorboezem is, door het verliezen van haar afwateringstaak, in de loop der tijd verland.
(Zie afbeeldingen 10, 11 en 12.)

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

De gemeente Wieringen kent een overwegend agrarisch grondgebruik. Rond 1850 was het bovenwalland van Wieringen grotendeels als bouwland voor tarwe, rogge, gerst, haver en aardappelen in gebruik en bezat het een blokverkaveling die tamelijk regelmatig was.
Het lagergelegen kogen- en polderland was rond 1850 door zijn slechte afwatering voornamelijk als grasland voor schapenteelt in gebruik. Deze schapenteelt was vooral bedoeld voor de handel; zowel de beesten zelf als hun wol werden op grote schaal uitgevoerd. Ook werden er koeien gehouden in het kogen- en polderland. Er bevonden zich in het kogen- en polderland ook enkele al uit de 17de eeuw daterende eendenkooien. De verkaveling in dit kogen- en polderland was onregelmatig.
De Polder Waard-Nieuwland kende rond 1850 door zijn goede afwatering hoofdzakelijk akkerbouw als grondgebruik met als belangrijkste gewassen haver, paardebonen, erwten, kanariezaad en karweizaad.
De verkaveling in deze polder is na zijn aandijking volgens een rationeel plan ontstaan en bestaat uit grote langgerekte kavels.

In de periode tot 1940 veranderde het grondgebruik en de verkaveling op Wieringen enigszins.
In de tweede helft van de 19de eeuw ging de schapenteelt op het eiland verloren door de internationale concurrentie. In het kogen- en polderland werd de schapenteelt vervangen door runderveeteelt. Ook ontstonden er in deze tweede helft van de 19de eeuw, als gevolg van de mossel- en zeevisserij, eendenfokkerijen in het kogen- en polderland. Vooral ten noorden van De Haukes kwam deze specifieke vorm van grondgebruik op grote schaal voor. De eenden werden met mosselen en visafval gevoerd.
De verkaveling in het kogen- en polderland van Wieringen bleef in de periode tot 1940 vrijwel hetzelfde.
In het bovenwalland nam na 1900 het aantal graslanden voor de runderveeteelt toe ten koste van het bouwland. De runderveeteelt vroeg echter om een betere perceelafscheiding waardoor er tuunwallen rondom de kavels werden aangelegd. Tuunwallen zijn lage, uit graszoden opgetrokken, muurtjes. Door de aanleg van deze tuunwallen zijn de kavel- en perceelvormen op het bovenwalland van Wieringen enigszins gewijzigd.
De Polder Waard-Nieuwland kende in de periode tot 1940 nauwelijks een verandering in het grondgebruik. Akkerbouw bleef in deze polder de belangrijkste vorm van grondgebruik. Ook de verkaveling maakte hier in de periode tot 1940 nauwelijks veranderingen door.

Na 1940 vonden er, wat betreft de verkaveling, grote veranderingen plaats op Wieringen.
Bij de herverkavelingen welke vanaf 1948 plaatsvonden, werd met name de verkaveling in het bovenwalland en het kogen- en polderland sterk gewijzigd.
In het bovenwalland verdwenen de tuunwallen en ontstonden door de herverkavelingen grote kavels met een regelmatig patroon. Qua grondgebruik nam na 1940 in het bovenwalland het grasland steeds meer toe. In het kogen- en polderland werd in het kader van de herverkavelingen het verkavelingspatroon sterk gerationaliseerd en ontstonden er (kleine) rechthoekige kavels. Grasland ten behoeve van runderveeteelt bleef evenals vóór de Tweede Wereldoorlog de belangrijkste vorm van

grondgebruik in het kogen- en polderland. De eendenfokkerij als vorm van grondgebruik nam na de Tweede Wereldoorlog echter snel af en is heden ten dage vrijwel geheel verdwenen. Wel resteren er nog een aantal, opvallend in het landschap gelegen schuren ten noorden van De Haukes, welke betrekking hadden op de eendenfokkerij.
De Polder Waard-Nieuwland heeft noch in het grondgebruik en noch in de verkaveling na 1940 grote veranderingen ondergaan. Zowel de verkaveling als het grondgebruik van de polder zijn vrijwel identiek gebleven aan dat uit de periode 1850-1940. Bloembollenteelt komt in deze polder, evenals op de rest van Wieringen, nog steeds niet voor. Dit in tegenstelling tot het overige grondgebied van de regio Noorderkwartier, waar vrijwel overal de bloembollenteelt zijn intrede deed in de periode na 1940.

3.2 Visserij

Visserij is weliswaar in enge zin geen grondgebruik maar was in de periode 1850-1940 een belangrijke inkomstenbron voor de bevolking van Wieringen en had indirect ook zijn invloed op het grondgebruik.
Visserij is vanaf circa 1845 als bedrijfstak op Wieringen opgekomen door een toename van het aantal inwoners op het eiland. Hierdoor moest een steeds groter deel van de bevolking buiten de agrarische sector werk zoeken.
Er werd voornamelijk op de Zuiderzee en Waddenzee gevist. Op kleine schaal werd ook op de Noordzee gevist. Het vissen gebeurde vanuit De Haukes, Westerland en Den Oever. In het najaar werd op paling gevist, in de winter op schelpdieren, in het voorjaar op haring, ansjovis en geep en in de zomer op wier.
Wiervisserij had voorheen ook al op Wieringen bestaan ten behoeve van het dijkonderhoud (wierdijken). Rond 1850 werd echter voornamelijk op wier gevist als vulmateriaal voor matrassen, kussens, e.d. Het wiervissen werd voornamelijk aan de zuidkant van het eiland bedreven, bij Westerland, De Haukes en De Hoelm. Het vissen van wier werd zowel als hoofd-en als nevenberoep uitgeoefend. Vele boeren hadden naast hun agrarisch bedrijf neveninkomsten uit de wiervisserij. Daarnaast kwamen in één familie vaak zowel vissers als boeren voor, waardoor de contacten tussen landbouw en visserij zeer nauw waren. Het bestaan van deze nauwe betrekkingen blijkt ook uit het feit dat afval van schelpdiervisserij voor de bemesting op het land gebruikt werd. De grond is hierdoor in de loop der tijd erg kalkrijk geworden. Rond 1915 is deze bemesting in onbruik geraakt en is men overgegaan op kunstmest. Naast wiervissen kwam ook wiermaaien voor. Gemaaid wier bleek beter dan gevist wier, maar was ook arbeidsintensiever.
De 'gewone' visserij heeft in de tweede helft van de 19de eeuw een grote bloei meegemaakt. Deze werd veroorzaakt door de bevolkingsgroei en de agrarische crisis op het eiland en door de gunstige afzetmogelijkheden van de visserijprodukten. De aanleg van de spoorlijn Amsterdam - Den Helder en de oprichting van geregelde scheepvaartdiensten tussen Wieringen en Van Ewijcksluis hebben hier ook toe bijgedragen. Veel van de gevangen vis werd namelijk naar het buitenland uitgevoerd.
Na het gereedkomen van de Amsteldiepdijk en de Afsluitdijk was het, afgezien van de palingvisserij, met het vissen op de Zuiderzee gedaan. Door het droogleggen van de Wieringermeer verloren De Haukes en Westerland hun visserij-functie en werd Den Oever de enige vissersplaats op het voormalige eiland. De visserij ging zich vanaf nu geheel op de Waddenzee en de Noordzee concentreren. Door het tot stand komen van de Afsluitdijk verdween ook de wiervisserij op Wieringen.

De 'gewone' visserij bleef tot na de oorlog een belangrijke bestaansbron voor Wieringen. Mede door de gelijk met de Afsluitdijk aangelegde haven bij Den Oever, nam de visserij in betekenis toe. Ook na de oorlog bleef de visserij een belangrijke bedrijfstak in Den Oever, al is deze de laatste tijd wat afgenomen.

3.3 Niet-agrarisch

Wieringen kende in de periode 1850-1940 geen niet-agrarisch grondgebruik.
Na 1940 werd door de toename van het toerisme een deel van het grondgebied gebruikt voor de aanleg van campings. Met name ten zuiden van Westerland en bij Dam en Noord-Stroe ontstonden vanaf de jaren '60 van deze eeuw campings.
Ook werd een deel van het grondgebied van Wieringen na 1940 (rond 1970-'80) opgeofferd aan nieuwbouwwijken bij Hippolytushoef en Den Oever.

3.4 Landschapsbeeld

Het landschapsbeeld op het voormalige eiland Wieringen wordt vooral bepaald door het glooiende karakter van het keileemgebied.
Ook de smalle kronkelende wegen met daarlangs de bij elkaar gegroepeerde bebouwing (gehuchten) is karakteristiek voor het eiland.
Er is over het gehele eiland weinig begroeiïng. Voorts zijn de dijken en kliffen, hogere delen in het landschap welke in zee eindigen, bepalend in het landschap.
In de latere aanpoldering Waard-Nieuwland valt het vlakke en kale polderland en de rationele infrastructuur en verkaveling direct op.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Het wegennet in de gemeente Wieringen heeft in de periode 1850-1940 enkele veranderingen ondergaan.
Rond 1850 bezat het eiland Wieringen een relatief oud en veelal onverhard wegennet dat bestond uit enkele in de lengterichting op het bovenwalland gelegen landwegen, die de verbindingen tussen de verschillende dorpen vormden. Daarnaast bestond er een net van onverharde veelal doodlopende wegen, welke het natte en laaggelegen kogen- en polderland ontsloten. De nieuwe Polder Waard-Nieuwland bezat een rationeel wegenpatroon bestaande uit één rechte doorgaande weg (de Polderweg) met een aantal doodlopende zijwegen.
Het wegennet had in deze periode uiteraard uitsluitend een locale functie.

In 1864 werd de weg van De Haukes tot Den Oever, gedeeltelijk Koningsweg en Gemenelandsweg geheten, verbeterd en bestraat. Tot de verharding van deze weg was besloten naar aanleiding van de verbeterde verbindingen met het vasteland. Door de drooglegging van de Anna Paulownapolder in 1846 was Wieringen namelijk dichter bij het vasteland komen te liggen. De weg ontsloot zodoende het eiland Wieringen ten behoeve van mensen en goederen welke vanaf het vasteland per postboot bij De Haukes aankwamen.
Rond 1930 werd de Betonweg, de latere N99, op Wieringen aangelegd. De Betonweg werd aangelegd in het kader van de Zuiderzeewerken en sloot in het westen aan op de in 1924 gereed gekomen Amsteldiepdijk (door middel van deze dijk was Wieringen met het vasteland van Noord-Holland verbonden) en in het oosten op de in 1932 klaar gekomen Afsluitdijk. De weg vormde een doorgaande verbinding tussen de Afsluitdijk en de Amsteldiepdijk en verbond zodoende Friesland met het vasteland van de kop van Noord-Holland. De weg werd precies over het midden van het voormalige eiland aangelegd, dwars door de al bestaande structuren heen. Door de drooglegging van de Wieringermeer in 1930 werden enkele wegen aan de zuidzijde van Wieringen doorgetrokken de Wieringermeer in.
Ten zuiden van Den Oever werd rond 1940 nog een stukje van de doorgaande weg Leeuwarden - Amsterdam, de latere A7/E10, aangelegd. Deze weg, die vanaf de Afsluitdijk gelijk afbuigt de Wieringermeer in, loopt over een klein gedeelte van Wieringen, ten zuiden van Den Oever. Ook deze weg toont geen relatie met de bestaande landschappelijke structuur van Wieringen.
Deze laatste weg bezat, evenals de Betonweg, door zijn aansluiting op de Afsluitdijk zowel een regionale als nationale functie.
Behalve de aanleg van de hierboven genoemde wegen heeft Wieringen in de periode 1850-1940 geen uitbreiding van het wegennet gekend. Wel werd een deel van de wegen in deze periode verhard.
Na de Tweede Wereldoorlog is in het kader van de ruilverkavelingen een groot aantal van de oude zandwegen rechtgetrokken en verhard.
Ook werden er nieuwe rechte landbouwwegen aangelegd.
(Zie afbeeldingen 13, 14 en 15.)

4.2 Wateren

Wieringen kende in de periode 1850-1940 alleen waterlopen ter regulering van de waterhuishouding, enkele meertjes in het kogen- en polderland en de het eiland omringende zeeën.
De waterlopen ter regulering van de waterhuishouding (de walsloten, de afwateringssloten in het kogen- en polderland en de Voorboezem bij de Polder Waard-Nieuwland) zijn reeds behandeld in 2.2.1 en 2.2.2.
De meertjes waren ontstaan doordat het water door de slechte waterafvoer in dit gebied op het land was blijven staan. Deze meertjes zijn in de loop van de periode verdwenen doordat de waterregulering in dit kogen- en polderland beter werd.
De wateren rondom Wieringen, te weten de Waddenzee in het noorden, de Zuiderzee in het oosten en zuiden en het Amsteldiep in het westen, zijn in de periode 1850-1940 voor een deel verdwenen.
Door de aanleg van de Amsteldiepdijk in 1924 werd het Amsteldiep van de Waddenzee afgesloten. Na de drooglegging van de Wieringermeer in 1930 ontstond op de plek van het voormalige Amsteldiep een binnenwater, het Amstelmeer. De ten zuiden van Wieringen gelegen Wieringermeer is voorts op de Zuiderzee gewonnen, waardoor dit water sterk in omvang inkromp en na de voltooiïng van de Afsluitdijk het IJsselmeer ging heten. Wieringen werd vanaf deze tijd (1932) nog alleen ten westen (Het Amstelmeer), ten noorden (De Waddenzee) en ten oosten (Het IJsselmeer) door water omgeven. In deze situatie is tot op heden geen verandering gekomen.
Ten zuiden van Wieringen is door de drooglegging van de Wieringermeer het Amstelmeerkanaal ontstaan. Dit afwateringskanaal behoort echter bij de gemeente Wieringermeer.
(Zie afbeeldingen 16 en 17.)

4.3 Dijken en kaden

Rond 1850 werd het eiland Wieringen bijna geheel door zeewerende dijken omgeven. Slechts op enkele plaatsen, voornamelijk aan de noordzijde van het eiland, werden de dijken onderbroken door keileem kliffen welke door hun hoogte eveneens zeewerend waren.
(Zie voor de namen van de dijken afbeelding 18).
Doordat in 1846 de Polder Waard-Nieuwland ingedijkt was waren de aan de noordzijde van deze polder gelegen Stroeërdijk, Oosterlanderdijk, Horndijk en een deel van de Hippolytushoeverdijk, binnendijken (of slaperdijken) geworden in plaats van waterkerende dijken.
Wieringen kende vanaf de 13de eeuw wierdijken. Dit waren aarden dijklichamen met aan de zeezijde een verticale wierriem (een lange smalle strook wier). Midden 18de eeuw was het eiland bijna geheel omgeven door wierdijken, maar in de loop van de 19de eeuw werden de wierdijken in verband met hun kwetsbaarheid vervangen door dijken met een stenen glooïïng. Eind 19de eeuw resteerden er aan de zuidelijke oever van het eiland nog enkele stukken wierdijk, namelijk ten zuiden van het Zuiderhoofd bij Den Oever, een gedeelte van de Hippolytushoeverdijk en een deel van de Hoelmerdijk.
De dijken rondom Wieringen maakte in de periode tot 1940 enige veranderingen mee. Naast dijkonderhoud en dijkverbetering werden na 1920 ook ter hoogte van de kliffen gedeeltelijk dijken aangelegd. Hierdoor werd bijna geheel Wieringen omdijkt, met uitzondering van enkele kleine stukken aan de noordzijde van het eiland en een klein gedeelte ten zuidwesten van het eiland, bij het Lutjeland.
In 1924 werd vanaf de westzijde van het eiland Wieringen de Amsteldiepdijk naar Van Ewijcksluis (gemeente Anna Paulowna)

aangelegd. Door deze dijk (ook wel 'Kleine Afsluitdijk' genoemd) werd Wieringen definitief met het vaste land van Noord-Holland verbonden. In 1932 volgde aan de oostzijde van het voormalige eiland de aanleg van de Afsluitdijk, welke Wieringen (en dus Noord-Holland) verbond met Friesland. Zowel de Amsteldiepdijk als de 32 kilometer lange Afsluitdijk zijn aangelegd in het kader van de Zuiderzeewerken. Net ten oosten van Den Oever werden in de Afsluitdijk afwateringssluizen en schutsluizen aangebracht. Ook werd hier *een militaire stelling aangebracht. (zie 4.5).*
Door de drooglegging van de Wieringermeer ten zuiden van Wieringen verloren de dijken aan de zuidzijde van Wieringen hun zeewerende functie. Deze dijken bleven door het ontstaan van het Amstelmeerkanaal tussen Wieringen en de Wieringermeer echter wel waterkerend. De aan de noordzijde van de Polder Waard-Nieuwland gelegen Stroeërdijk, Oosterlanderdijk, Horndijk en Hippolytushoeverdijk, verloren hierdoor wel hun slaperdijk-functie.
Na 1940 hebben zich geen grote veranderingen aan de dijken rondom Wieringen voorgedaan. De dijken aan de noordzijde van het voormalige eiland bleven zeewerend, terwijl de dijken aan de zuidzijde van Wieringen hun waterkerende functie ten aanzien van het Amstelmeerkanaal eveneens behielden. Het Lutjeland met het Lutjestrand in het zuidwesten van Wieringen bleef evenals een gedeelte bij Noord-Stroe en Vatrop onbedijkt.
Naast de gebruikelijke dijkverbeteringen werden aan het eind van de jaren '50 de zeewerende dijken op Delta-hoogte gebracht.
(Zie afbeeldingen 18 en 19.)

4.4 Spoorwegen

De gemeente Wieringen heeft in zijn geschiedenis noch een spoorlijn noch een tramlijn gekend.
Wel zijn er in de jaren '30 van deze eeuw vergevorderde plannen geweest voor de aanleg van een spoorlijn over de Afsluitdijk. Deze spoorlijn, die eveneens over Wieringen zou lopen, zou zodoende een spoorverbinding tussen Noord-Holland en Friesland bewerkstelligen.
De spoorlijn is er echter nooit gekomen, maar er waren wel al delen van het tracé gegraven. Zo is ter hoogte van Westerland, aan de noordzijde van de Betonweg, nu nog een deel van het voormalige tracé zichtbaar.

4.5 Militaire infrastructuur

Wieringen kent sinds 1932 de Stelling bij Den Oever.
De aan de oostzijde van Wieringen en aan het begin van de Afsluitdijk gelegen Stelling bij Den Oever, is gelijktijdig met de Afsluitdijk aangelegd.
Een door het Ministerie van Oorlog in 1925 opgestelde wet gelastte de aanleg van duurzame versterkingen op of nabij de Afsluitdijk om nadering daarlangs te kunnen beletten en om de daarin gelegen sluizencomplexen te kunnen beschermen; en voorts maatregelen met betrekking tot de inundaties.
Aan de Friese zijde van de Afsluitdijk, bij Kornwerderzand, lag een vrijwel identieke verdediging, de Stelling bij Kornwerderzand.
De bouw van de Stelling bij Den Oever vond vanaf 1932 plaats en was gereed in 1936.
De Stelling bestond uit in totaal dertien betonnen kazematten. Acht kazematten waren gesitueerd op een schoppenvormig plateau dat doorsneden werd door de over de Afsluitdijk gelegen autosnelweg en het tracé van de hier geprojecteerde spoorweg. Dit schoppenvormig plateau was gelegen ten noordoosten van de spuisluizen. Alle zich op

het plateau bevindende kazematten bestreken met hun vuur de gestelde hindernissen op de dijk en zijn buitentaluds. De tweede linie, bestaande uit vier kazematten, was gelegen op een plateau dat ingeklemd lag tussen de spuisluizen en de voorhaven van de schutsluis. De dertiende kazemat bevond zich op de kade aan de zuidoostzijde van de voorhaven. In de Tweede Wereldoorlog heeft de Stelling bij Den Oever dienst bewezen. Na de oorlog is de Stelling als vestingwerk opgeheven, wel is de gehele Stelling tot op de dag van vandaag intact gebleven.
(Zie afbeelding 19.)

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De gemeente Wieringen bestond in de periode 1850-1940 uit verschillende dorpen en buurtschappen.
Uit de kaartbeelden uit de periode 1850 tot en met 1983 valt op te maken dat sommige buurtschappen in de loop der tijd van naam veranderden of zelfs in naam van de kaart verdwenen. Ook valt uit de kaartbeelden op te maken dat sommige oorspronkelijk als dorp aangegeven kernen, in de loop der tijd veranderden in buurtschappen. (De Haukes en Stroe).
Anno 1990 bestaat de gemeente Wieringen uit de dorpen Hippolytushoef, Den Oever, Westerland en Oosterland en de buurtschappen Dam, Noorderbuurt, De Hoelm, De Haukes, Westerklief, Oosterklief, Belt, Noordburen, Elft, Hollebalg, Stroe, Noord-Stroe, Smerp, Vatrop, De Heid en De Gest.
De dorpen zijn alle op het bovenwalland gelegen.
(Zie afbeeldingen 2 t/m 9 en 21.)

5.1.1 Bevolkingsontwikkeling

Wieringen heeft in de periode 1850-1940 een sterke bevolkingsgroei meegemaakt welke zijn weerslag had op de ontwikkeling van en de bebouwing in de kernen.
Tot 1925 nam de bevolkingsgroei op Wieringen gestaag toe, maar in de periode 1925-1935 verdubbelde zich het aantal inwoners.
Deze verdubbeling van het inwonertal werd voornamelijk veroorzaakt door de aanleg van de Zuiderzeewerken. Voor de uitvoering van de Zuiderzeewerken (onder meer het aanleggen van de Amsteldiepdijk en Afsluitdijk en het droogleggen van de Wieringermeer) werden vele medewerkers aan dit project gestationeerd op Wieringen. Er werden voor deze Zuiderzeewerkers en hun gezinnen huizen gebouwd en tijdelijke woonbarakken geplaatst.
Ook werd de snelle bevolkingsgroei op Wieringen veroorzaakt doordat door het aanleggen van de Amsteldiepdijk en Afsluitdijk in respectievelijk 1924 en 1932 Wieringen met het vaste land van Noord-Holland en Friesland verbonden werd. Hierdoor werd het contact met het voormalige eiland vergemakkelijkt. Vooral veel boeren uit Friesland en Groningen trokken in deze periode naar Wieringen om daar hun geluk in de agrarische sector te beproeven.
Door zowel de komst van de Zuiderzeewerkers als door de komst van boeren van elders, groeide de bevolking op Wieringen dus op een zeer snelle wijze.
Na 1935 stabiliseerde de groei van de bevolking zich en nam met de jaren de bevolking in een gemiddeld tempo toe.
Zie voor bevolkingsontwikkeling Wieringen in de periode 1850-1940, tabel 1.

5.2 Dorpen

5.2.1 Hippolytushoef

Het midden op Wieringen gelegen dorp Hippolytushoef is vermoedelijk in de 12de eeuw ontstaan.
Rond 1850 werd Hippolytushoef het belangrijkste dorp op Wieringen. Het gemeentebestuur werd in deze periode in het dorp gevestigd en er werden openbare voorzieningen aangelegd. Zo werd rond de jaren '60-'70 van de vorige eeuw bestrating en straatverlichting in Hippolytushoef

aangebracht, wat in de overige dorpen op Wieringen nog tientallen jaren zou duren.
In de periode 1850-1940 bleef Hippolytushoef het hoofddorp van Wieringen, alwaar het gemeentebestuur gevestigd was en het voornaamste winkelapparaat van het eiland zich bevond. Ook de gemeentelijke brandweer was in Hippolytushoef gevestigd. In het begin van de 20ste eeuw werden riolering, gas, electriciteit en telefoon als eerste in dit dorp aangelegd.
Door de komst van de Zuiderzeewerkers breidde het dorp zich enigermate uit en werd ook het winkelapparaat aangepast. Verder functie-ontwikkelingen of veranderingen heeft het dorp in de periode 1850-1940 niet gekend.
Hippolytushoef is een kerndorp met als centrum het Kerkplein met het hoger gelegen kerkhof en de in aanleg al uit de 13de eeuw daterende Nederlands Hervormde kerk. Het dorp valt in zijn oorspronkelijke aanleg ook te typeren als een 'terp-esdorp'.
Rond 1850 bestond het dorp hoofdzakelijk uit bebouwing rondom het Kerkplein en langs de Hoofdstraat, Elftstraat, Nieuwstraat, Koningstraat, Beltstraat en Klieftstraat.
Tot circa 1920 vond er op kleine schaal verdichting en uitbreiding met voornamelijk woonhuizen en winkelwoonhuizen plaats langs bovengenoemde straten. Vanaf circa 1920 echter ging het dorp Hippolytushoef zich, door de komst van de Zuiderzeewerkers en bevolking van elders, flink uitbreiden. Er vond uitbreiding in de bebouwing plaats langs de Nieuwstraat en het in het verlengde daarvan gelegen Zandburen.
Het buurtschap Zandburen werd hierdoor bij het dorp Hippolytushoef getrokken. Ook vond er vanaf circa 1920 bebouwing langs de Parklaan, Van Hengelstraat, Van Pomerenstraat en Slingerweg plaats. Ook de Koningstraat en de in het verlengde daarvan gelegen Beltstraat werden in deze periode verder verdicht en uitgebreid. De Koningstraat breidde zich in oostelijke richting uit langs de Elft, waardoor het westelijk deel van dit buurtschap bij Hippolytushoef kwam. De Beltstraat werd verder uitgebreid en verdicht richting Belt, waardoor dit buurtschap eveneens opgenomen werd in de bebouwingsstructuur van Hippolytushoef. Belt bestaat tot op de dag van vandaag nog in naam als buurtschap maar is eigenlijk bij het dorp Hippolytushoef getrokken. De bebouwing in bovenstaande uitbreidingen bestond voornamelijk uit woonhuizen, zowel vrijstaand als meerdere onder één kap.
Na de Tweede Wereldoorlog (jaren '50) vond er uitbreiding van de woonbebouwing plaats in het gebied tussen Slingerweg, Elft en Zandburen. Ook vond er verdichting plaats langs de al bestaande structuren. Van recentere datum (jaren '80) zijn de nieuwbouwwijken ten oosten van de Slingerweg en ten noorden van de Beltstraat.
(Zie afbeelding 22.)

5.2.2 Den Oever
Het vissersdorp Den Oever is eind 15de eeuw ontstaan op de noordoostpunt van het voormalige eiland Wieringen.
Oorspronkelijk was Den Oever niet meer dan een gehucht, maar in de 17de en 18de eeuw werd het dorp door de passerende scheepsvaart richting Amsterdam, redelijk welvarend. In de 19de eeuw werd Den Oever, onder meer door de aanleg van het Noordhollands Kanaal, hierin overvleugeld door Den Helder, waardoor het dorp degradeerde tot een klein en weinig betekenend vissersdorp.
Pas in de jaren '20 van deze eeuw kwam Den Oever, in verband met de uitvoering van de Zuiderzeewerken, tot ontwikkeling. Met de Zuiderzeewerkers kwamen ook de noodzakelijke openbare voorzieningen als

bestrating, straatverlichting, electriciteit en waterleiding (alle in 1926-'27 aangelegd).
Ten zuidoosten van het dorp kwam in 1932 de Afsluitdijk gereed.
Gelijk met de aanleg van de Afsluitdijk ontstond er ook een omvangrijk complex van havens, sluizen en verdedigingswerken bij Den Oever. Het in de Afsluitdijk gelegen sluizencomplex (Stevinsluizen), bestaat zowel uit een schutsluis als uit drie groepen uitwateringssluizen. De in deze periode nieuw aangelegde haven nam in de loop der jaren als vissershaven in betekenis toe en trok bedrijvigheid aan.
Den Oever is een kerndorp met als centrum de haven en de daarlangs gelegen kleine straatjes en steegjes.
Rond 1850 bestond Den Oever voornamelijk uit bebouwing (visserswoningen) langs de Voorstraat, Beursdijk, Noorderweg en Zeestraat en enkele steegjes daartussen. In de periode tot circa 1915 vond er slechts op zeer kleine schaal uitbreiding en verdichting van de bebouwing plaats langs de bestaande structuur. Na 1915 ging het dorp Den Oever zich uitbreiden met eenvoudige woonhuizen langs onder meer de Gasthuisweg, Zwinstraat, Hofstraat, Molgerdijk en Noord-Gesterweg.
Door de uitbreiding langs de Hofstraat werd het voormalige buurtschap 't Hof in de bebouwingsstructuur van Den Oever opgenomen. Ook het buurtschap De Gest, gelegen aan de zuid-westzijde van Den Oever, werd door de zich uitbreidende bebouwing langs de Noord-Gesterweg, bij Den Oever getrokken. De Gest bestaat overigens anno 1990 in naam nog steeds als buurtschap.
Na de Tweede Wereldoorlog heeft Den Oever zich verder verdicht en uitgebreid met woonbebouwing langs de al bestaande wegen en is er nieuwbouw ontstaan ten zuiden van de Hofstraat en Zwinstraat. Ook in de driehoek tussen Molgerdijk, Noord-Gesterweg en Martekrogt ontstond nieuwbouw.
Recent heeft er langs een deel van de Gasthuisweg vernieuwing van oudere bebouwing plaatsgevonden.
(Zie afbeelding 23.)

5.2.3 Oosterland
Oosterland is een kerndorp (of terp-esdorp) gelegen aan de noordzijde van Wieringen en is ontstaan rondom een natuurlijke hoogte waarop de Romaanse Sint Michaëlkerk is gebouwd. Het dorp ligt op een noord-zuid gerichte keileemheuvel.
Oosterland is van oudsher een agrarische kern met voornamelijk landelijke bebouwing. In de periode 1850-1940 en daarna heeft Oosterland zijn agrarische karakter behouden. Het dorp kent geen winkelapparaat.
Oosterland is tot heden zeer beperkt van omvang gebleven.
Rond 1850 bestond Oosterland uit voornamelijk agrarische bebouwing langs de Kerkweg, Akkerweg en het Schoolpad. Hierin heeft in de periode tot 1940 (en daarna) alleen wat verdichting en uitbreiding (en/of vervanging) plaatsgevonden met agrarische bebouwing en eenvoudige woonhuizen.
Wel is rond 1925 aan de noordzijde van het dorp (ten noorden van de Gemenelandsweg) het 'MUZ-park' aangelegd. Het 'MUZ-park' (MUZ=Maatschappij ter Uitvoering van de Zuiderzeewerken) bestond uit enkele, rondom een brink of plein gegroepeerde, woningen voor de opzichters en uitvoerders van de Zuiderzeewerken. Er was een grote villa (de huidige jeugdherberg) welke aan de kopse kant van het plein stond. Voorts waren er een stuk of zestien gedeeltelijk aan elkaar gebouwde woningen rondom dit plein.

De grote villa was waarschijnlijk voor een opzichter van de Zuiderzeewerken, terwijl de kleine en lage huisjes voor de uitvoerders waren. Achter het 'MUZ-park' bevindt zich nog een houten huis uit de tijd van de Zuiderzeewerken.
Het 'MUZ-park' is heden ten dage qua structuur nog intact al zijn wel enkele panden sterk gerenoveerd of zelfs nieuw opgetrokken.
(Zie afbeelding 24.)

5.2.4 Westerland
Westerland is een oud en langgerekt wegdorp aan de westzijde van Wieringen. Het dorp is ontstaan doordat in het verleden hier bebouwing plaats vond op het zuidelijk deel van de hoogste keileemheuvel van het eiland. Het dorp bestaat uit tweezijdige lintbebouwing langs de Westerlanderweg en Koningsweg.
Westerland is een agrarische kern waar vandaan ook visserij heeft plaatsgevonden. De bebouwing is overwegend agrarisch met een enkele voormalige visserswoning. Halverwege het dorp staat de uit circa 1500 daterende Hervormde Kerk.
In de periode 1850-1940 heeft Westerland zijn agrarisch karakter behouden. Na circa 1925 verdween echter door de aanleg van de Amsteldiepdijk en de drooglegging van de Wieringermeer, de visserijfunctie uit het dorp. Tot aan vandaag kent Westerland voornamelijk een agrarische functie. Wel is er na de oorlog een grote camping aan de zuidwestzijde van het dorp verrezen, waardoor het dorp in zeer beperkte omvang ook een toeristische functie heeft gekregen. Het dorp kent evenals in de periode 1850-1940, een zeer beperkt winkelapparaat.
Rond 1850 bestond Westerland uit voornamelijk agrarische bebouwing langs de Westerlanderweg. (toen nog Koningsweg geheten). In de periode tot 1940 verdichtte en breidde deze bebouwing zich enigszins uit met zowel boerderijen als eenvoudige woonhuizen (ook visserswoningen). Er werd zowel verdicht als uitgebreid langs de Westerlanderweg en het stuk weg dat nu Koningsweg heet, als langs de Westerlanderlaan en voor een klein stuk de Poelweg. (vroeger Postweg geheten).
Na 1940 heeft er nauwelijks uitbreiding van het dorp plaatsgevonden. Het dorp heeft nog steeds het karakter van een langgerekt wegdorp. Wel is er bebouwing vervangen door nieuwbouw.
(Zie afbeelding 25.)

5.3 Buitengebied

Het merendeel van de bebouwing in het buitengebied behoort tot een van de zestien buurtschappen die Wieringen rijk is. Daarnaast komt er op kleine schaal wat verspreid liggende bebouwing voor. De Polder Waard-Nieuwland kent geen buurtschappen maar uitsluitend verspreid liggende bebouwing.
De buurtschappen zijn alle gesitueerd langs een weg of rondom een kruispunt van wegen. Het merendeel van de buurtschappen is al ver in het verleden ontstaan en bestond in de periode 1850-1940 evenals nu, uit niet meer dan enkele bij elkaar gegroepeerde agrarische objecten.
De buurtschappen Stroe en De Haukes zijn wat omvangrijker dan het gemiddelde buurtschap en werden in de periode 1850-1940 op de kaarten ook als dorp aangegeven.
Stroe ligt aan de noordzijde van Wieringen, halverwege het eiland.
Het agrarische buurtschap Stroe bestaat uit tweezijdige lintbebouwing langs een weg, de Stroeërweg. De kern is al ver in het verleden ontstaan (waarschijnlijk oudste buurtschap op Wieringen) en heeft ooit een kerk bezeten. De kerk is nu weg maar de voormalige begraafplaats bij de kerk

ligt nog steeds in Stroe, op de hoek Stroeërweg/Smerperweg.
In de periode 1850-1940 heeft Stroe uitsluitend verdichting en uitbreiding van de agrarische bebouwing langs de Stroeërweg gekend. Na 1940 heeft er geen uitbreiding in Stroe plaatsgevonden. Wel zijn enkele oudere panden in deze periode vervangen door nieuwbouw.
Het buurtschap De Haukes ligt aan de zuidzijde van het voormalige eiland, ten zuiden van Westerland. Het in de periode 1850-1940 als dorp aangeduide De Haukes, is ontstaan als klein wegdorp langs de Westerlanderdijk.
Het dorp kende oorspronkelijk een visserij-functie en op kleine schaal een agrarische functie. Nadat rond 1860 de verbindingen met het vaste land beter waren geworden nam De Haukes in betekenis toe. De Haukes werd de plaats waar de boten van en naar het vaste land aankwamen en vertrokken. Daarnaast was visserij, en met name wiervisserij, nog steeds een belangrijke inkomstenbron voor De Haukes.
De Haukes bezat sinds 1874 een steiger voor de postboot en in 1890 werd gestart met de aanleg van een haven bij De Haukes.
Ten noorden van het bebouwingslint van De Haukes (bij de Waterweg) ontstonden in de loop der tijd, als gevolg van de visserij, uitgebreide eendenfokkerijen. De eenden werden namelijk met vis gevoerd.
Door de aanleg van de Amsteldiepdijk en Afsluitdijk en de droogleggingvan de Wieringermeer, verloor De Haukes bovenstaande functies. Ook de eendenfokkerijen verdwenen langzaamaan, doordat er geen visserij meer mogelijk was bij De Haukes. Het dorp nam nu snel in betekenis af en ging zich richten op de landbouw.
Rond 1850 bestond De Haukes uit bebouwing aan de noordzijde van de Westerlanderdijk. Deze bebouwing breidde zich in de periode tot 1940 uit langs de Westerlanderdijk. Ook ontstond er wat bebouwing langs de haaks op deze dijk staande Waterweg en Poelweg. Na 1940 vond er geen uitbreiding van het voormalige dorp meer plaats. Alleen werden sommige oudere panden vervangen door nieuwbouw.

De buurtschappen **Belt** en **De Gest** zijn, zoals bij respectievelijk 5.2.1 en 5.2.2 al verteld, in de loop der tijd in de bebouwing van Den Oever en Hippolytushoef opgenomen. Toch bestaan deze buurtschappen in naam nog wel op de topografische kaarten. Ook het buurtschap Elft is gedeeltelijk in de bebouwing van Hippolytushoef opgegaan. Het buurtschap Elft is doorsneden door de in 1930 aangelegde Betonweg. Het deel ten noorden van deze weg behoort nu bij Hippolytushoef, terwijl het deel ten zuiden van de Betonweg nog als buurtschap Elft te kaart staat. De overige elf buurtschappen liggen verdeeld over het voormalige eiland en bestaan zoals al eerder gezegd uit niet meer dan enkele bij elkaar gegroepeerde (agrarische) objecten.

Het buitengebied van Wieringen heeft rond 1850 nog een Quarantaine-inrichting gekend (door de plaatselijke bevolking pesthuizen genoemd). Deze in 1806 gestichte Quarantaine-inrichting was bestemd om zieke en besmette schepelingen onder te brengen. De inrichting lag aan de westzijde van het eiland. De naam Quarantaineweg herinnert hier nog aan. In 1872 werd de inrichting opgeheven.
(Zie afbeeldingen 25 en 26.)

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Dorpen

6.1.1 Hippolytushoef

De kern van het dorp Hippolytushoef (rondom het Kerkplein) bestaat uit in aanleg al wat oudere bebouwing van vóór 1850. Voorts bestaat de kern van het dorp Hippolytushoef uit eenvoudige veelal vrijstaande woonhuizen en enkele winkel/woonhuizen uit de periode 1850 tot 1940. Deze panden zijn vaak één bouwlaag hoog onder zadeldak en bezitten geen speciale kwaliteiten. De woonhuis-bebouwing wordt af en toe afgewisseld door een voormalig agrarisch bedrijf in de vorm van een stolpboerderij of Wieringer boerderij. (zie 6.2).
Aan de Vermaningssteeg ligt de Doopsgezinde Vermaning uit 1861 met daarnaast de pastorie. Aan de Hoofdstraat bevindt zich de uit 1867 daterende Rooms-Katholieke kerk met pastorie. Aan de Elft (nr. 53) ligt nog een school uit de MIP-periode. (circa 1933). Andere scholen uit deze periode resteren er niet meer in Hippolytushoef. Een (niet meer in gebruik zijnde) bioscoop bevindt zich achter de bebouwing aan de Hoofdstraat en is in 1933 gebouwd in de functionalistische stijl. Het karakteristieke postkantoor uit circa 1930 bevindt zich in de Koningstraat. De in de periode tot 1940 verdichtte wegen als Zandburen, Koningstraat, Beltstraat, Elft, Klieftstraat en Slingerweg bestaan eveneens uit eenvoudige, veelal vrijstaande, woonhuizen onder zadeldak of mansardekap. Veel van deze panden dateren uit de jaren '20-'30 van deze eeuw en bezitten de voor die tijd karakteristieke (versierings)elementen als glas-in-lood en soms steile zadeldaken. Ook deze bebouwing wordt af en toe afgewisseld door oudere stolpboerderijen of Wieringer boerderijen. Aan het begin van de Beltstraat liggen wat oudere eenvoudige woonhuizen daterend uit de tweede helft van de 19de eeuw. Deze huizen van één bouwlaag liggen direct aan de weg met hun noklijn parallel hier aan. Ook aan de Klieftstraat liggen enkele van dit type panden.
Langs de Slingerweg bevinden zich naast vrijstaande woonhuizen ook enkele eenvoudige meer-onder-één kap woningen met noklijn parallel aan de straat.
In 1925 zijn aan de noord-oostzijde van het dorp (aan de Gemenelandsweg) twee grote villa's met rieten kap gebouwd voor ingenieurs van de Zuiderzeewerken. Deze villa's behoren nu nog steeds tot de voornaamste bebouwing van het dorp.

6.1.2 Den Oever

Den Oever bestaat uit enkele eenvoudige voormalige visserswoningen onder zadeldak, gelegen langs de Beursdijk, Noorderweg, Voorstraat, Spuitsteeg en Poststeeg.
Voorts bestaat de verdichting welke zich langs de Hofstraat, Gasthuisweg, Noord-Gesterweg, Molgerdijk en Zwinstraat heeft voltrokken, uit eenvoudige woonhuizen van één bouwlaag onder zadeldak of mansardekap. Deze panden dateren veelal uit de periode 1910-'25. Vooral langs de Hofstraat, Noord-Gesterweg en Molgersdijk bevinden zich vele panden onder mansardekap, welke hierdoor een typerend straatbeeld opleveren. Langs de Zwinstraat is de bebouwing veelal van iets latere datum (jaren '20-'30) en bestaat uit eenvoudige woonhuizen van één bouwlaag onder zadeldak. Langs de ten noorden van de Hofstraat gelegen doodlopende Dijkstraat heeft rond 1925 woningbouw plaatsgevonden. De gehele straat is hier met een zelfde type onder één kap gebouwde woningen bebouwd. Het betreft eenvoudige woningbouw.

Ook in Den Oever bevinden zich, met name aan de Hofstraat, Noord-Gesterweg en Gesterweg, nog enkele oudere boerderijen van het Wieringer-type of stolp-type.
Aan de Gesterweg bevindt zich nog een houten woonbarak uit de tijd van de Zuiderzeewerken. Ook aan de Oeverdijk liggen nog twee houten huizen welke zijn gebouwd in het kader van de Zuiderzeewerken.
Aan de haven bevindt zich industriële bebouwing, echter geheel van na 1940. Wel ligt er nog een uit 1919 daterend peilschaalhuisje van Rijkswaterstaat aan de haven. (een identiek object ligt in het buitengebied aan de Quarantaineweg).
Op de hoek van Havenstraat en Nijverheidsstraat bevindt zich de karakteristieke dienstwoning van de havenmeester.
Ten oosten van Den Oever bevinden zich aan het begin van de Afsluitdijk een lichtopstand, een sluizencomplex en verdedigingswerken.
De aan de Waddenzee-zijde gelegen lichtopstand dateert uit 1884 en stond eerst bij De Haukes aan de westzijde van het eiland. Nadat de Wieringermeer was drooggelegd en Wieringen werd verbonden met het vasteland, werd de lichtopstand rond 1929 overgeplaatst naar hier.
Het sluizencomplex 'De Stevinsluizen' maakt onderdeel uit van de Afsluitdijk en bestaat uit een schutsluis en afwateringssluizen. Het complex is in 1932 gelijktijdig met de Afsluitdijk gereedgekomen en is ontworpen door ir. D. Roosenburg. De uitwateringssluizen vormen tezamen met de uitwateringssluizen bij Koornwerderzand (de Lorentz-sluizen) het uitwateringssysteem van het IJsselmeer.
De verdedigingswerken ten oosten van Den Oever behoren tot de Stelling bij Den Oever. Zie voor meer informatie over deze in 1932-'36 gebouwde stelling, 4.5 Militaire infrastructuur.

6.1.3 Oosterland

Oosterland bestaat hoofdzakelijk uit agrarische bebouwing bestaande uit Wieringer boerderijen, stolpboerderijen en boerderijen onder zadeldak.
In het midden van het dorp, bij de kerkring, ligt de schoolmeesters-woning uit 1917. De hier naast gelegen school is echter recent vervangen door nieuwbouw. Langs de Akkerweg bevindt zich de voormalige pastorie uit circa 1900. Ook bevinden zich in het dorp enkele eenvoudige woonhuizen van één bouwlaag onder zadeldak. Deze huizen hebben veelal glas-in-lood versieringen of fraaie voordeuren.
Ten noorden van de Gemenelandsweg ligt het in het kader van de Zuiderzeewerken aangelegde MUZ-park. (zie 5.2.3). De bebouwing bestaat hier uit een grote villa onder rieten kap (de huidige jeugd-herberg), een houten woning en enkele lage, één bouwlaag hoge, woningen, veelal per twee of vier onder één zadeldak gegroepeerd met noklijn parallel aan de weg.
Aan de zuidzijde van Oosterland bevonden zich ten tijde van de Zuiderzeewerken vele woonbarakken voor de medewerkers aan dit project. Tot voor een paar jaar geleden resteerden hier nog enkele voorbeelden van. Heden ten dage zijn al deze houten woonbarakken opgeruimd.

6.1.4 Westerland

De bebouwing in Westerland bestaat uit elkaar afwisselende agrarische objecten en éénvoudige woonhuizen. De agrarische objecten bestaan ook hier uit stolpboerderijen en Wieringer boerderijen.
De eenvoudige woonhuizen, waarvan sommige in het verleden visserswoning zijn geweest, dateren uit de periode van circa 1880 tot circa 1935 en bestaan veelal uit één bouwlaag onder zadeldak. De noklijn van het dak staat meestal haaks op de weg. De woonhuizen van latere datum

hebben veelal een iets overstekende daklijst en glas-in-lood detaillering. (jaren '30 panden).
Nabij de kruising Westerlanderweg/Poelweg bevinden zich enkele in aanleg al oudere woningen (voormalige landarbeiders- of vissers-woningen) van één bouwlaag onder zadeldak en noklijn parallel aan de weg. Aan het einde van de Koningsweg (vlakbij het buurtschap Hollebalg) bevindt zich een houten beambten-woning uit de tijd van de Zuiderzeewerken. Deze woning heeft oorspronkelijk in Den Oever gestaan (bij de twee soortgelijke woningen aan de Oeverdijk), maar is in 1948 overgeplaatst naar Westerland. Ook bevindt zich in Westerland een, in 1925 voor ir. Lely gebouwde, villa met rieten kap.
Op de hoek Westerlanderweg/Poelweg bevindt zich een karakteristiek woon/winkelpand met expressionistische invloeden. Aan de Westerlanderlaan bevindt zich de voormalige uit 1916 daterende kaasfabriek 'Klein Begin'. Dit in 1975 geheel vernieuwde pand is nu een woonhuis.

6.2 Buitengebied

In het buitengebied (inclusief de buurtschappen) zijn de meest voorkomende vormen van agrarische bebouwing de Wieringer boerderijen en de stolpboerderijen.
De Wieringer boerderij is een boerderij-type dat alleen op Wieringen voorkomt en bestaat uit een woonhuis en bedrijfsgedeelte in een L-vormige plattegrond. Karakteristiek voor deze boerderijen is de uit hout opgetrokken zijwand van het bedrijfsgedeelte, het 'skuurskot'.
Wieringer boerderijen komen alleen voor op het bovenwalland, daar deze plek vroeger droger was dan het laaggelegen kogen- en polderland. De Wieringer boerderijen zijn veelal ouder, hoewel het type tot circa 1860 gebouwd is.
Stolpboerderijen komen verspreid over het gehele eiland voor.
In de Polder Waard-Nieuwland bevindt zich een enkele stolpboerderij of nieuwer type agrarisch bedrijf uit de jaren '30 van deze eeuw. Veel van de bebouwing in de Polder Waard-Nieuwland is sterk aangetast of vernieuwd. Wel bevond zich in de Polder Waard-Nieuwland een rijtje onder één kap gebouwde woningen van één bouwlaag onder zadeldak. Deze woningen deden dienst als huisvesting voor personeel van gemaal Leemans (ligt in gemeente Wieringermeer).
In de buurtschappen komen er naast de agrarische objecten ook enkele eenvoudige woonhuizen onder zadeldak of mansardekap voor. Deze panden dateren veelal uit de jaren 1915-'25 en hebben geen speciale kwaliteiten.
Ook resteert er in het buitengebied nabij De Haukes nog een houten wierschuur en houten schuren ten behoeve van de eendenfokkerij. In het voormalige buurtschap Belt ligt een achtkante bovenkruier uit 1858.

7. Gebied met bijzondere waarden

Het aan de noordzijde van het dorp Oosterland gelegen MUZ-park (MUZ = Maatschappij ter Uitvoering van de Zuiderzeewerken) is door zijn regionaal- en cultuur-historische waarde aangewezen als gebied met bijzondere waarden.
Het rond 1925 aangelegde MUZ-park ligt aan de noordzijde van de Gemeenelandsweg en bestaat uit een 15-tal woningen van twee of meer onder één kap welke rondom een brink of plein zijn gegroepeerd. Eén van deze één bouwlaag hoge woningen is vrijstaand. Aan de noordzijde van dit plein ligt een grote, twee bouwlagen hoge villa onder rieten kap (de huidige jeugdherberg), terwijl aan de noordwestzijde daarvan zich een houten huis bevindt. Zowel de grote villa als het houten woonhuis zijn vermoedelijk bedoeld voor opzichters bij de Zuiderzeewerken, terwijl de kleinere woningen huisvesting boden aan de uitvoerenden bij de Zuiderzeewerken.
Alhoewel het complex qua structuur nog intact is, zijn met name de lage woningen welke bedoeld waren voor de uitvoerenden sterk gewijzigd. De raam- en deurindelingen in deze panden zijn merendeels veranderd en enkele panden zijn zelfs vrijwel geheel nieuw opgetrokken. Toch bezit het parkje gezien het feit dat het is aangelegd in opdracht van de Maatschappij ter Uitvoering van de Zuiderzeewerken en dientengevolge dus een direct verband heeft met de aanleg van de Zuiderzeewerken, voldoende regionaal- en cultuur-historische waarde om tot gebied met bijzondere waarden benoemd te worden.

Verantwoording inventarisatie

Bij de inventarisatie van de gemeente Wieringen zijn de bijzondere objecten uit de periode 1850-1940, zoals kerken, pastorieën, scholen, postkantoren, gemalen, molens, sluizen, verdedigingswerken en een bioscoop geïnventariseerd.
Bij de woonhuisarchitectuur in de kernen is getracht een overzicht te geven van de verschillende bebouwingstypen uit de periode 1850-1940. Uit deze vaak meervoudig in de gemeente voorkomende typen werd een selectie gemaakt op onder meer gaafheid, dakvorm, noklijn, materiaal en grondplan.
Panden die een extra toegevoegde waarde bezaten vanwege hun beeldbepalende karakter, architectonische betekenis of architectuur- of lokaalhistorische waarde zijn eveneens geïnventariseerd.
In het buitengebied zijn van de karakteristieke agrarische bebouwing de gave tot redelijk gave voorbeelden geïnventariseerd. Hierbij werd vooral op gaafheid in hoofdvorm en ligging gelet en in mindere mate op gaafheid qua detaillering.
De in het kader van de Zuiderzeewerken gebouwde objecten zijn wat ruimer geïnventariseerd vanwege hun regionaal-historische waarde. Dit betreft zowel de technische objecten als bijvoorbeeld de Stevinsluizen als de woonhuisbebouwing voor de Zuiderzeewerkers.
(Onder meer het gebied met bijzondere waarden, het MUZ-park).

Geraadpleegde werken

Beschrijving van de provincie Noord-Holland, behorende bij de Waterstaatskaart, bewerkt door de Directie Algemene Dienst van de Rijkswaterstaat, 's-Gravenhage 1950.

Een beknopte geschiedenis van het eiland Wieringen, typoscript door H.S. Danner, provincie Noord-Holland.

De bodem van Noord-Holland, uitgave van de Stichting voor Bodemkartering, Wageningen 1974.

Bremer, J.T., *Wiringherlant,* deel 2: hoofdstukken uit de geschiedenis van het land en het volk van Wieringen sedert de 19e eeuw tot de afsluiting van de Zuiderzee, Schoorl 1980.

Burghout-Lont, M., *Wieringen, voormalig eiland in de Zuiderzee,* Hippolytushoef 1977.

Don, P., *Kunstreisboek Noord-Holland,* Houten/Zeist 1987.

Kuyper, J., *Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869,* Groningen 1984.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel B: Wieringen, dienst Ruimte en Groen (voorheen PPD), provincie Noord-Holland, 1988.

Rapport der Provinciale Commissie ter bestudering van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, uitgave van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland, deel 2: Kop van Noord-Holland en Westfriesland, Haarlem 1951.

Verbeek, J.R., *Kustversterkingen 1900-1940,* Haarlem 1989.

Databank bevolkingsgegevens, Instituut voor Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam.

Tabel

Tabel 1 **Bevolkingsgegevens gemeente Wieringen 1850-1940.**

Jaar	Totaal	Mannen	Vrouwen
1851	1815		
1860	1969		
1870	2171		
1875	2272		
1880	2362		
1890	2671	1350	1321
1900	2950	1544	1406
1910	3047	1617	1430
1920	3121	1630	1491
1925	3337	1736	1601
1930	5465	2870	2595
1940	6287		

Bron: Databank voor bevolkingsgegevens, Instituut voor sociale geografie, Universiteit van Amsterdam.

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland, bron: PPD Noord-Holland, 1986.
2. Kaart gemeente Wieringen 1855, bron: J.T. Bremer, Wiringherlant, Schoorl 1980. Kaart in dit boek weer afkomstig van F. Allan.
3. Kaart gemeente Wieringen 1858, bron: Militaire Topografische kaart, verkend 1858, gegraveerd 1863.
4. Kaart gemeente Wieringen 1866, bron: J. Kuyper, Gemeenteatlas van de provincie Noord-Holland 1869, Groningen 1984.
5. Topografische kaart gemeente Wieringen, verkend 1878, gedeeltelijk herzien 1907, bron: Chromotopografische kaart des Rijks, bladnummer 176 en 194, 1878 verkend en in 1907 gedeeltelijk herzien.
6. Topografische kaart gemeente Wieringen 1943, bron: Army Map Service, kaart 321 en 322, Washington DC 1943.
7. Topografische kaart gemeente Wieringen 1946, bron: Topografische kaart 1946, gedeeltelijk herzien 1948.
8. Topografische kaart gemeente Wieringen 1983, bron: Topografische kaart 1983.
9. Kaart MIP-deelgebieden, bron: gemaakt door auteur op basis topografische kaart 1983.
10. Kaart typering landschappen, bron: gemaakt door auteur op basis Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel B: Wieringen.
11. Kaart ontstaansvormen voormalig eiland Wieringen, bron: Landschapsonderzoek Noord-Holland, deel B: Wieringen.
12. Kaart bodem van Wieringen, bron: gemaakt door auteur op basis van gegevens uit De bodem van Noord-Holland, Wageningen 1974.
13. Kaart wegennet op Wieringen rond 1850, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
14. Kaart wegennet op Wieringen rond 1940, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
15. Kaart wegennet op Wieringen anno 1990, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
16. Kaart wateren Wieringen rond 1850, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
17. Kaart wateren Wieringen rond 1940 en 1990, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
18. Kaart dijken Wieringen rond 1850, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
19. Kaart dijken Wieringen rond 1940 en 1990 en ligging Stelling bij Den Oever, bron: gemaakt door auteur op basis van kaartbeelden.
20. Kaart situering van de Stelling bij Den Oever, bron: J.R. Verbeek, Kustversterkingen 1900-1940, Haarlem 1989, blz. 242.
21. Kaart dorpen en buurtschappen op Wieringen anno 1990, bron: gemaakt door auteur.
22. Kaart kern Hippolytushoef, bron: folder gemeente Wieringen.
23. Kaart kern Den Oever, bron: folder gemeente Wieringen.
24. Kaart kern Oosterland, bron: rapport gemeentelijke inventarisatie monumenten Wieringen.
25. Kaart kernen Westerland en De Haukes, bron: rapport gemeentelijke inventarisatie monumenten Wieringen.
26. Kaart kern Stroe, bron: rapport gemeentelijke inventarisatie monumenten Wieringen.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

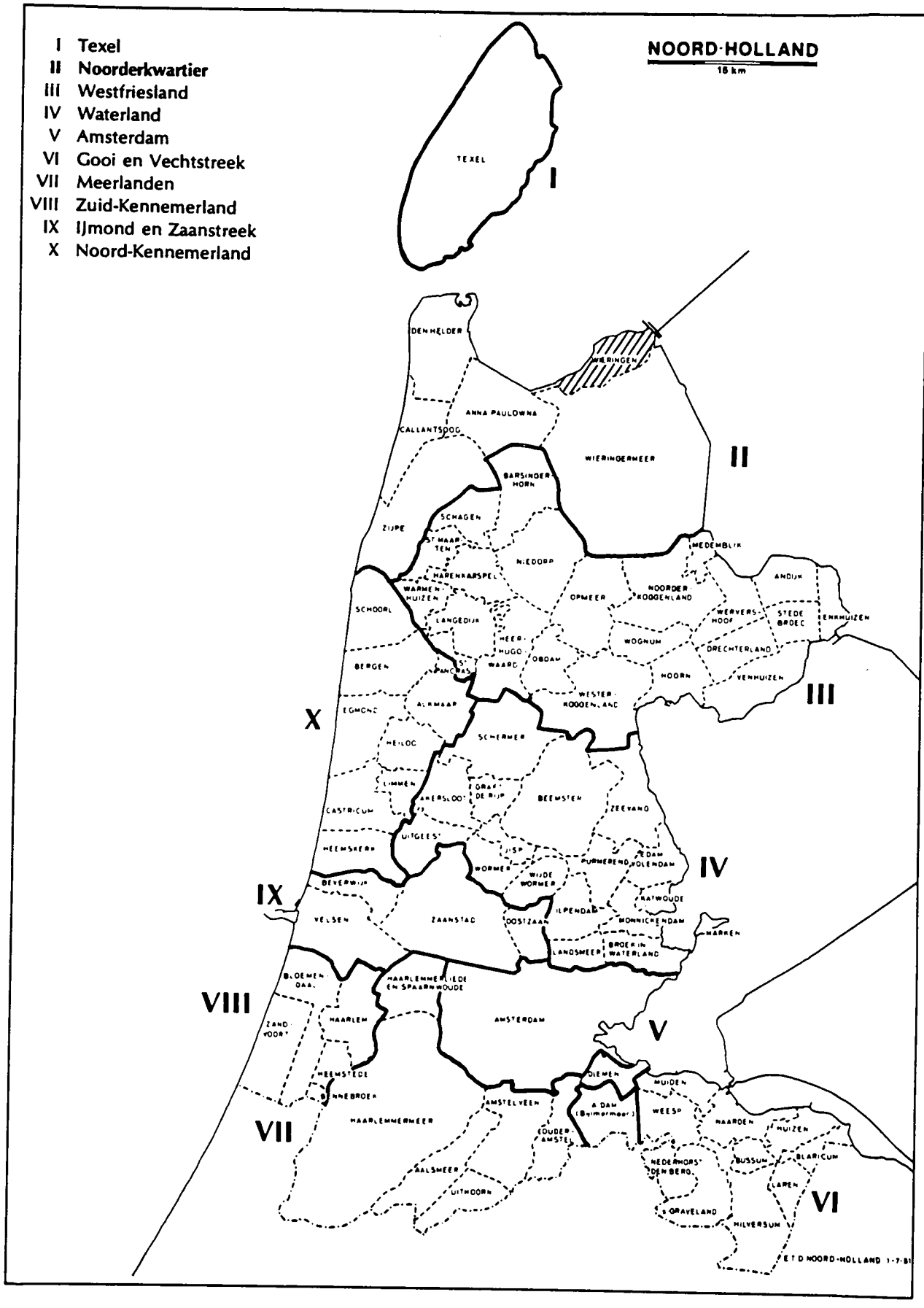

2. Gemeente Wieringen 1855

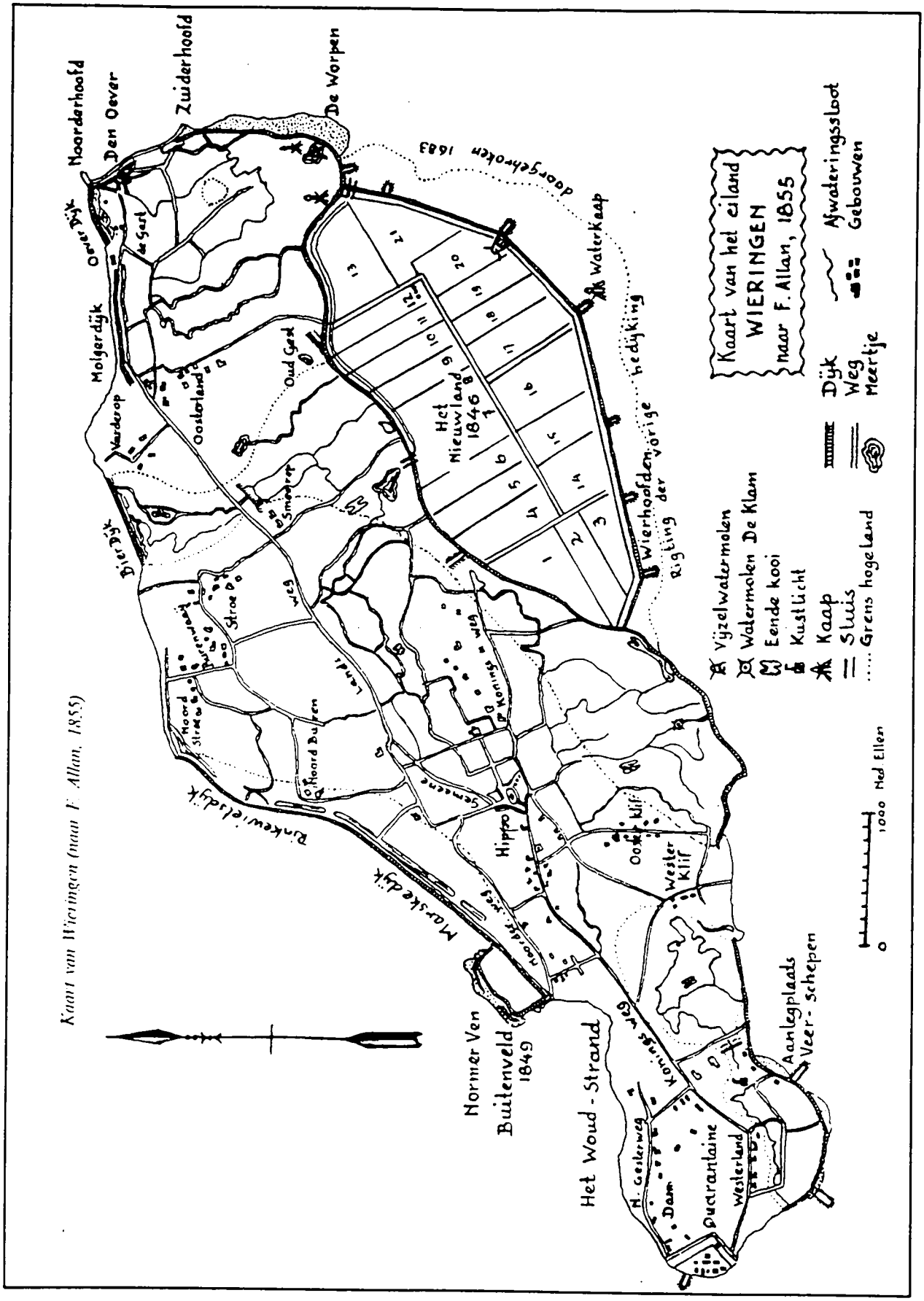

3. Gemeente Wieringen; verkend 1858, gegraveerd 1863

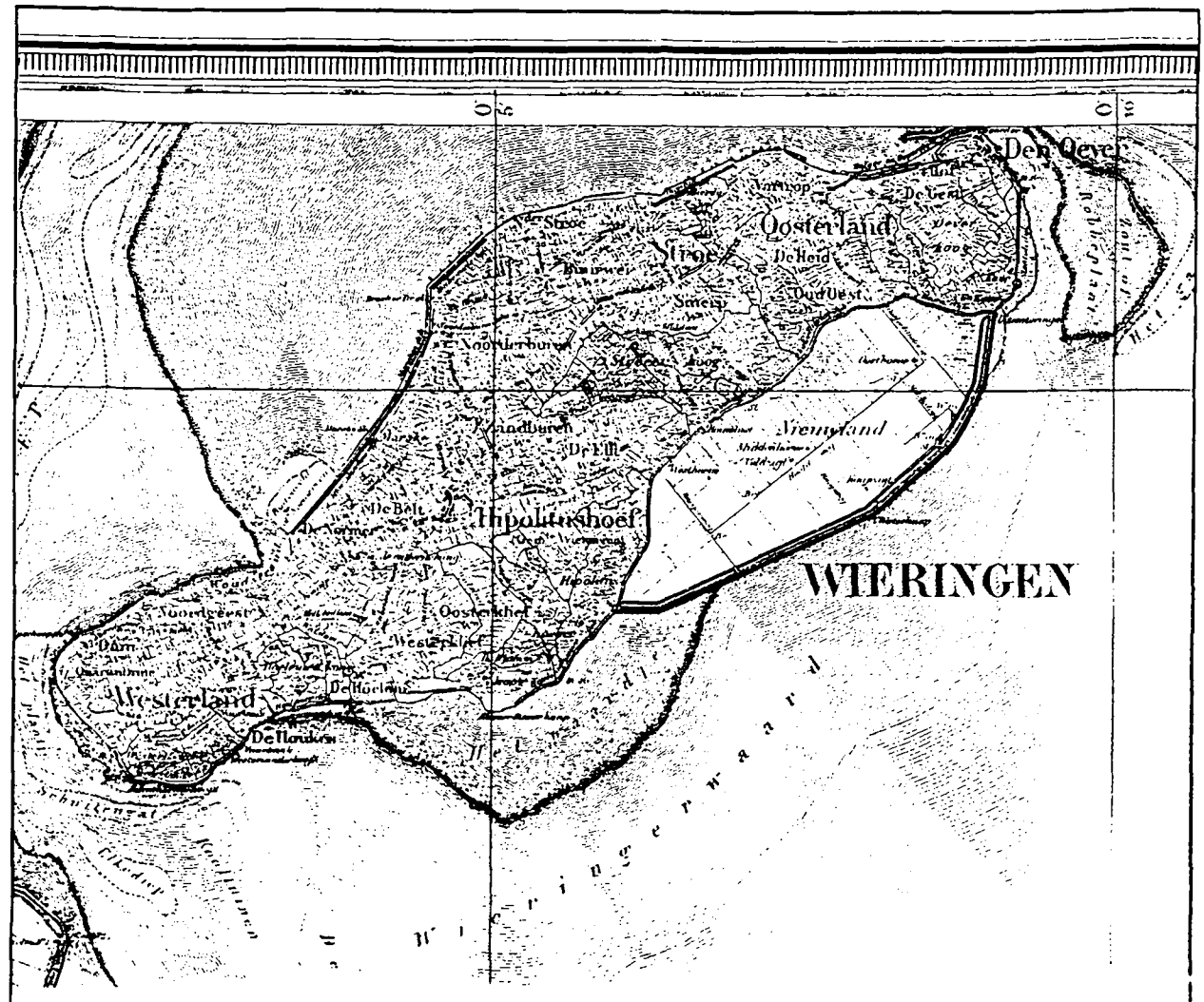

4. Gemeente Wieringen, 1866

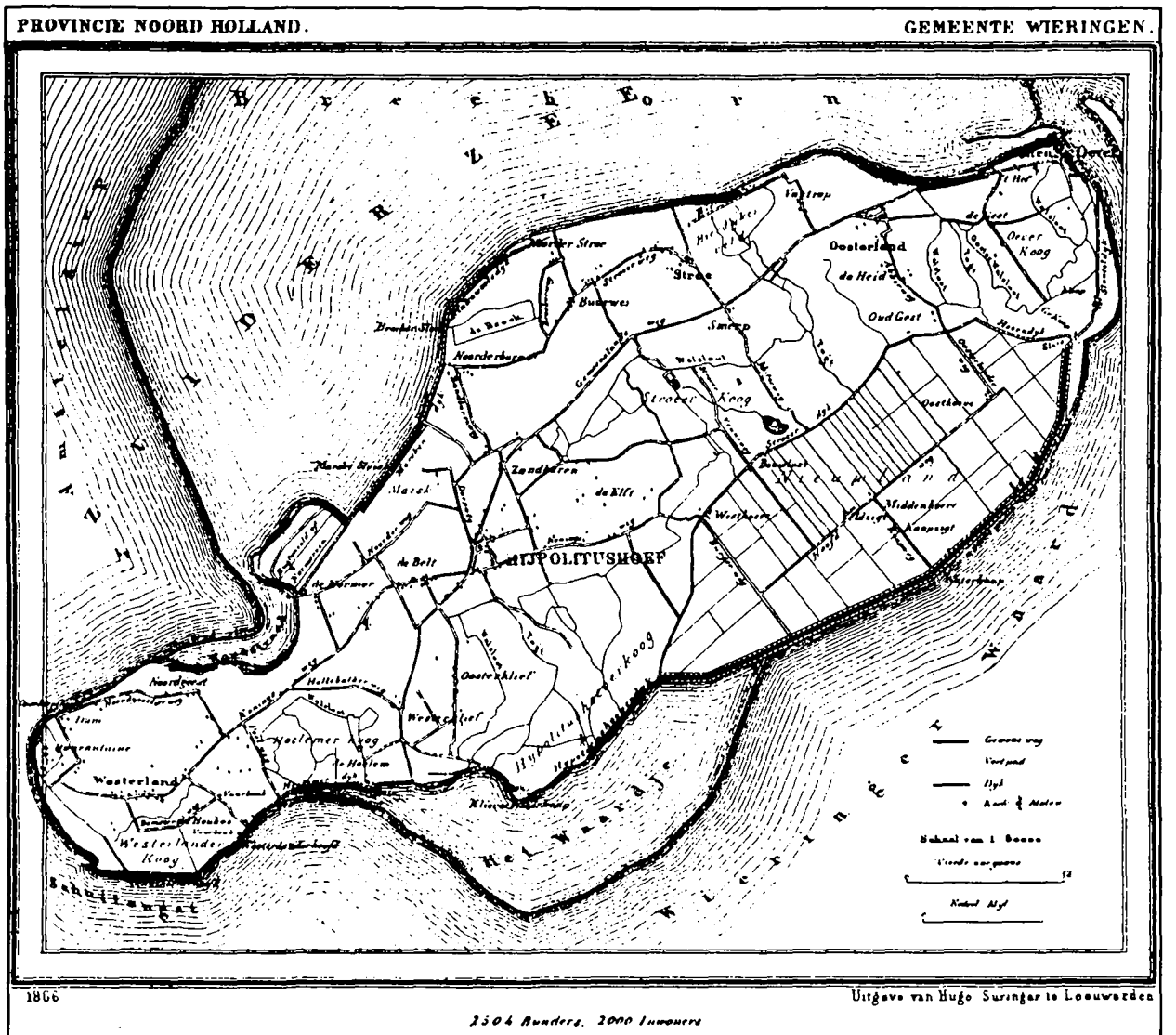

5. Topografische kaart gemeente Wieringen, verkend 1878, gedeeltelijk herzien 1907

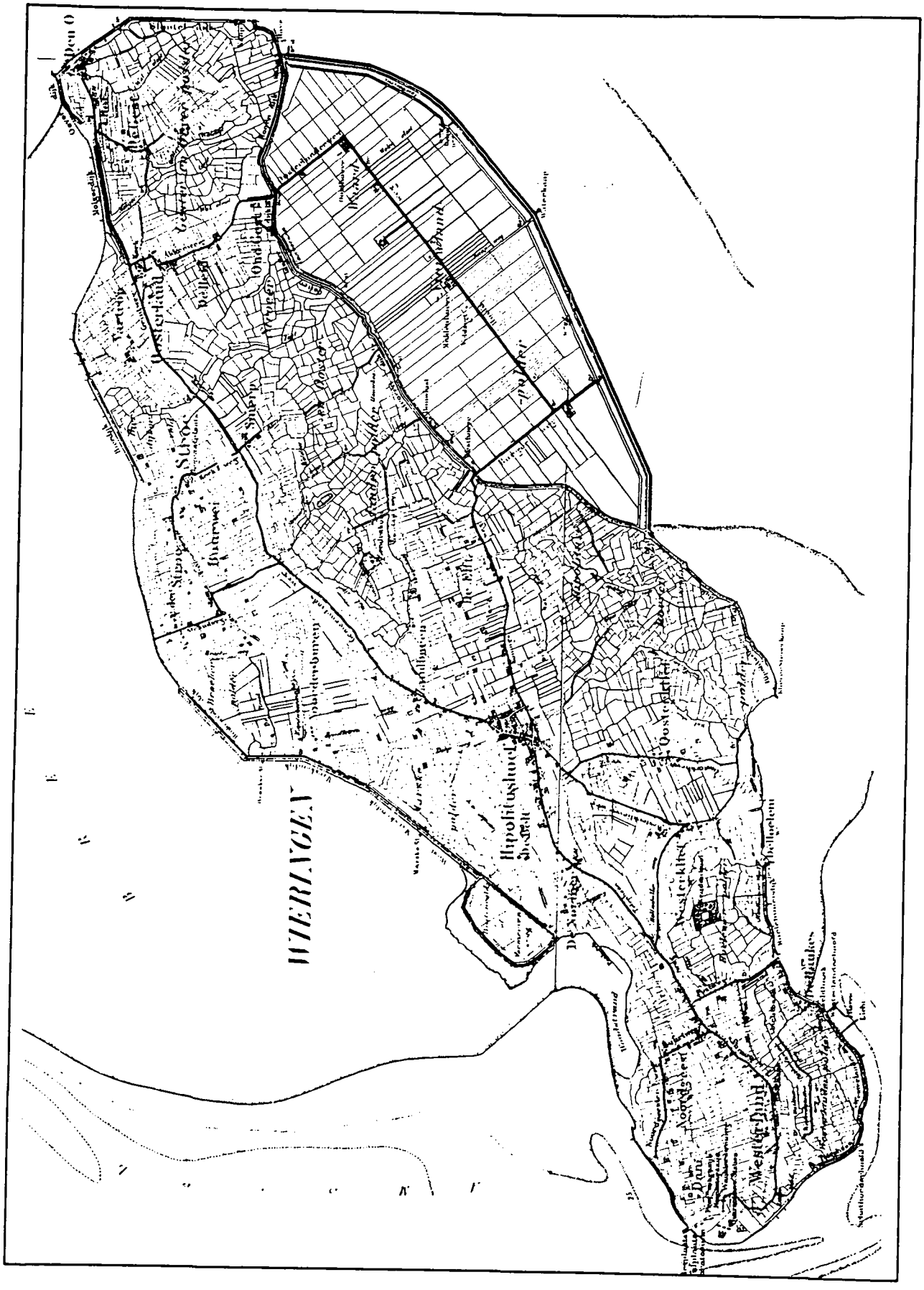

6. Topografische kaart gemeente Wieringen 1943

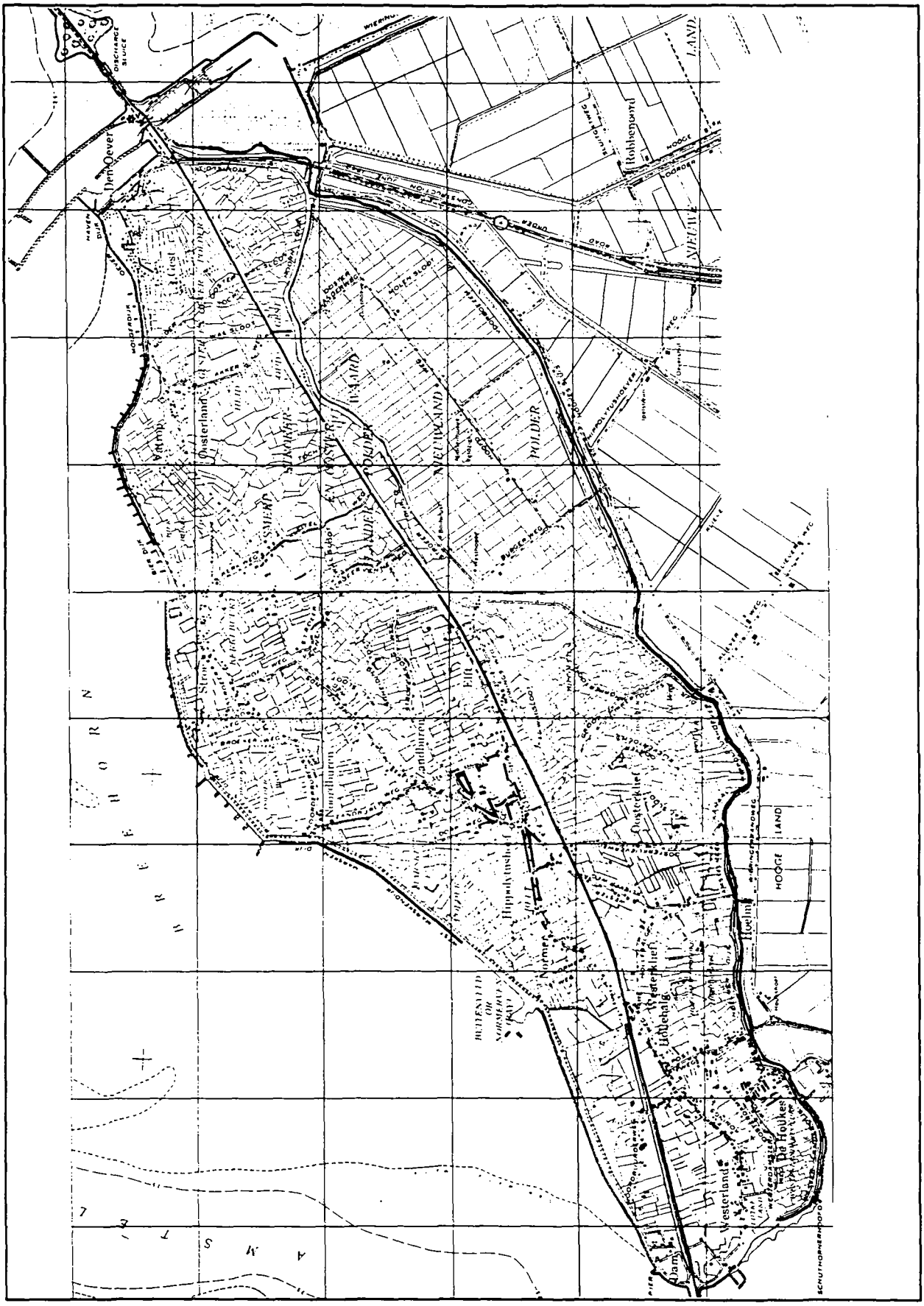

7. Topografische kaart gemeente Wieringen 1946, gedeeltelijk herzien 1948

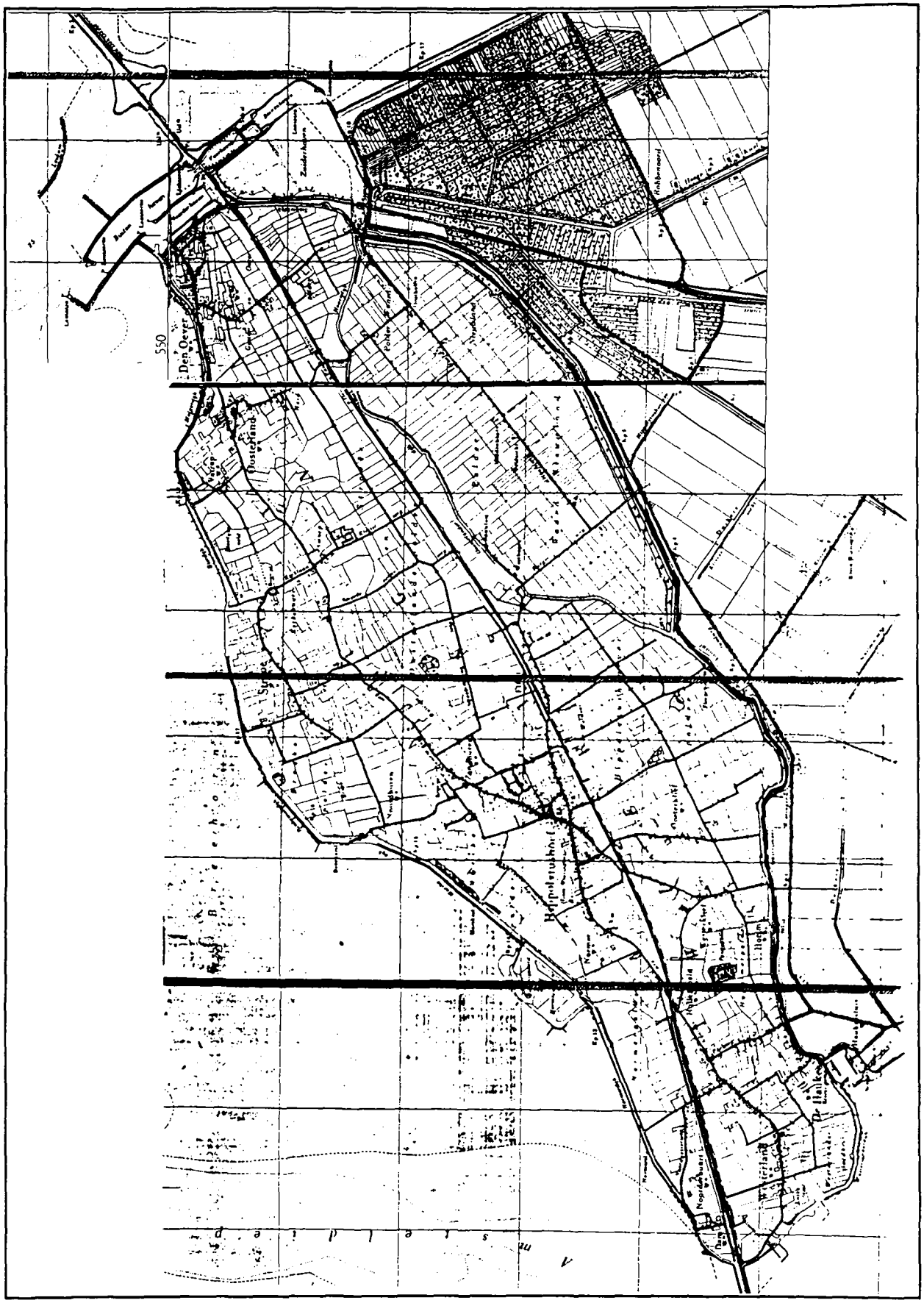

8. Topografische kaart gemeente Wieringen 1983

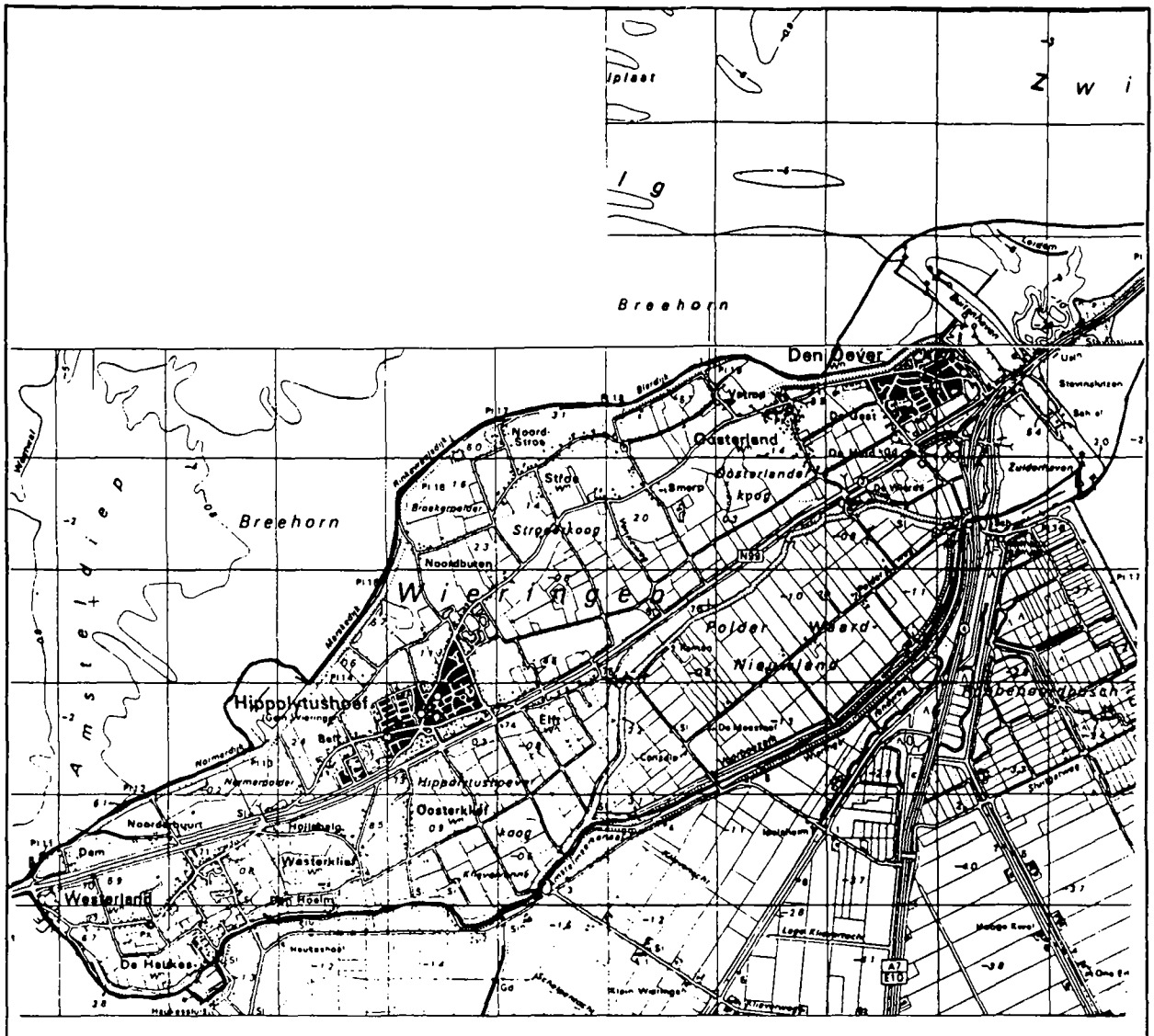

9. MIP-deelgebieden

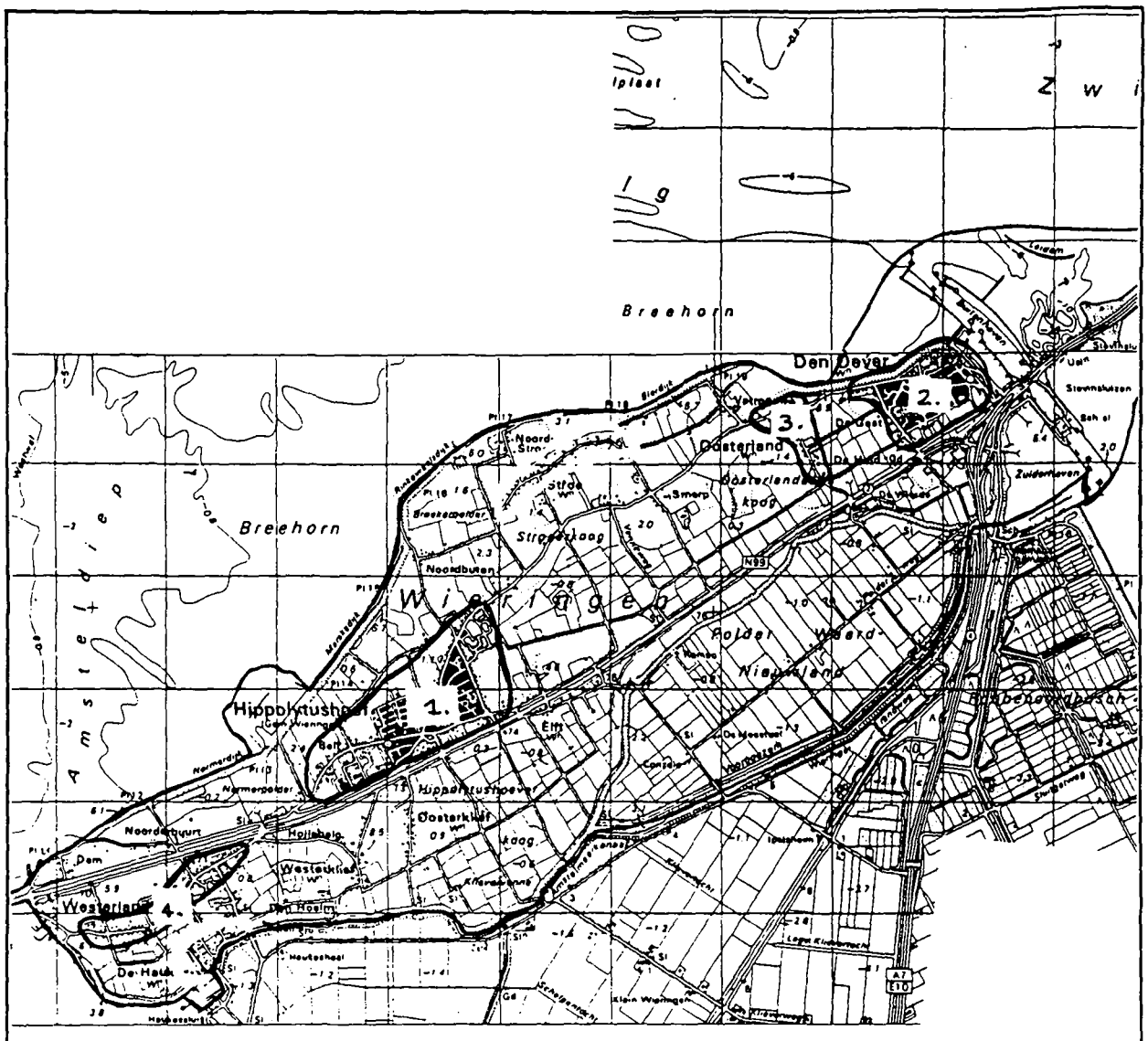

= MIP-deelgebied

1.= Wieringen/Hippolytushoef
2.= Wieringen/Den Oever
3.= Wieringen/Oosterland
4.= Wieringen/Westerland

Overige grondgebied gemeente Wieringen behoort bij MIP-deelgebied Wieringen/buitengebied. Hierin is een verdere opdeling naar buurtschap gemaakt.

10. Typering landschappen

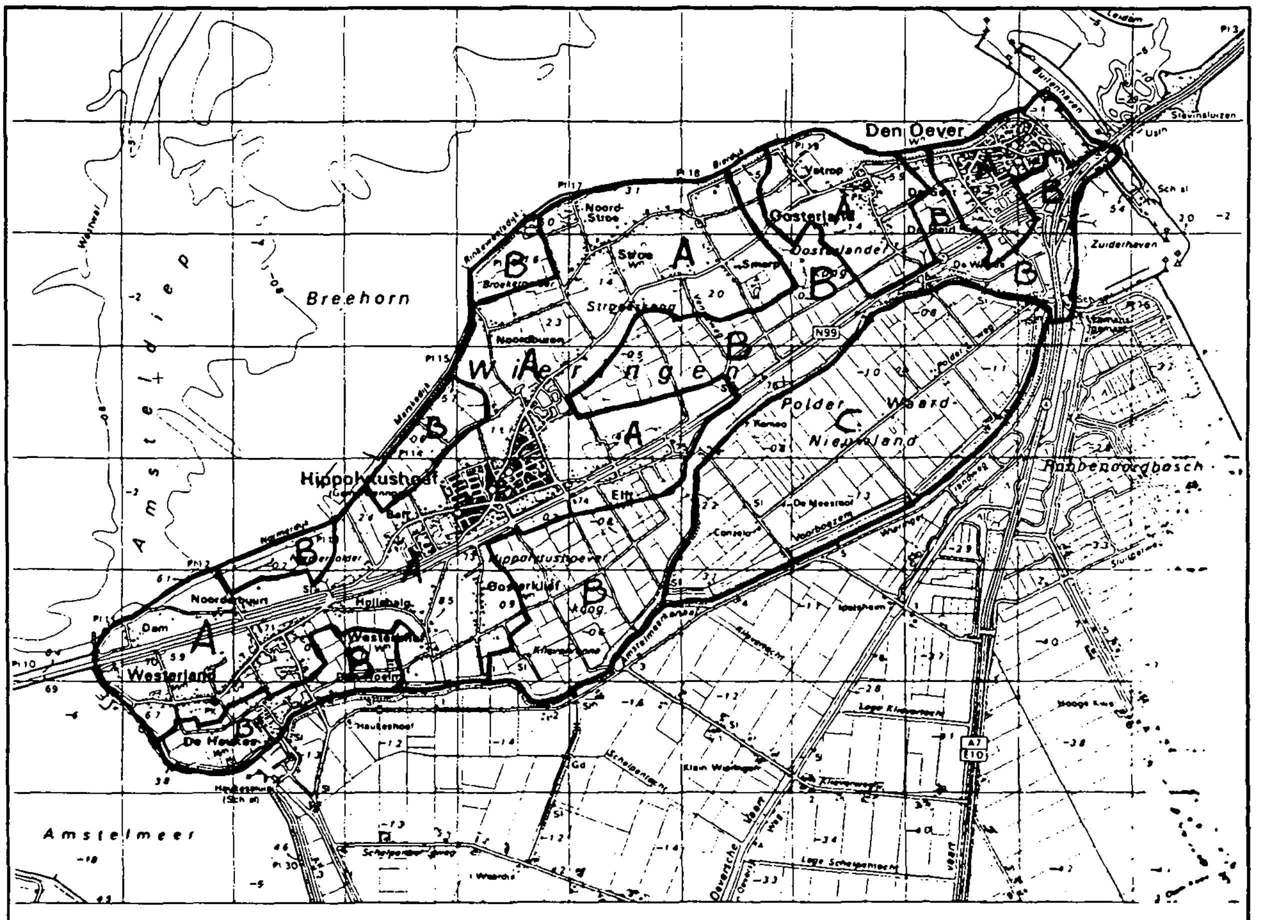

11. Ontstaansvormen voormalig eiland Wieringen

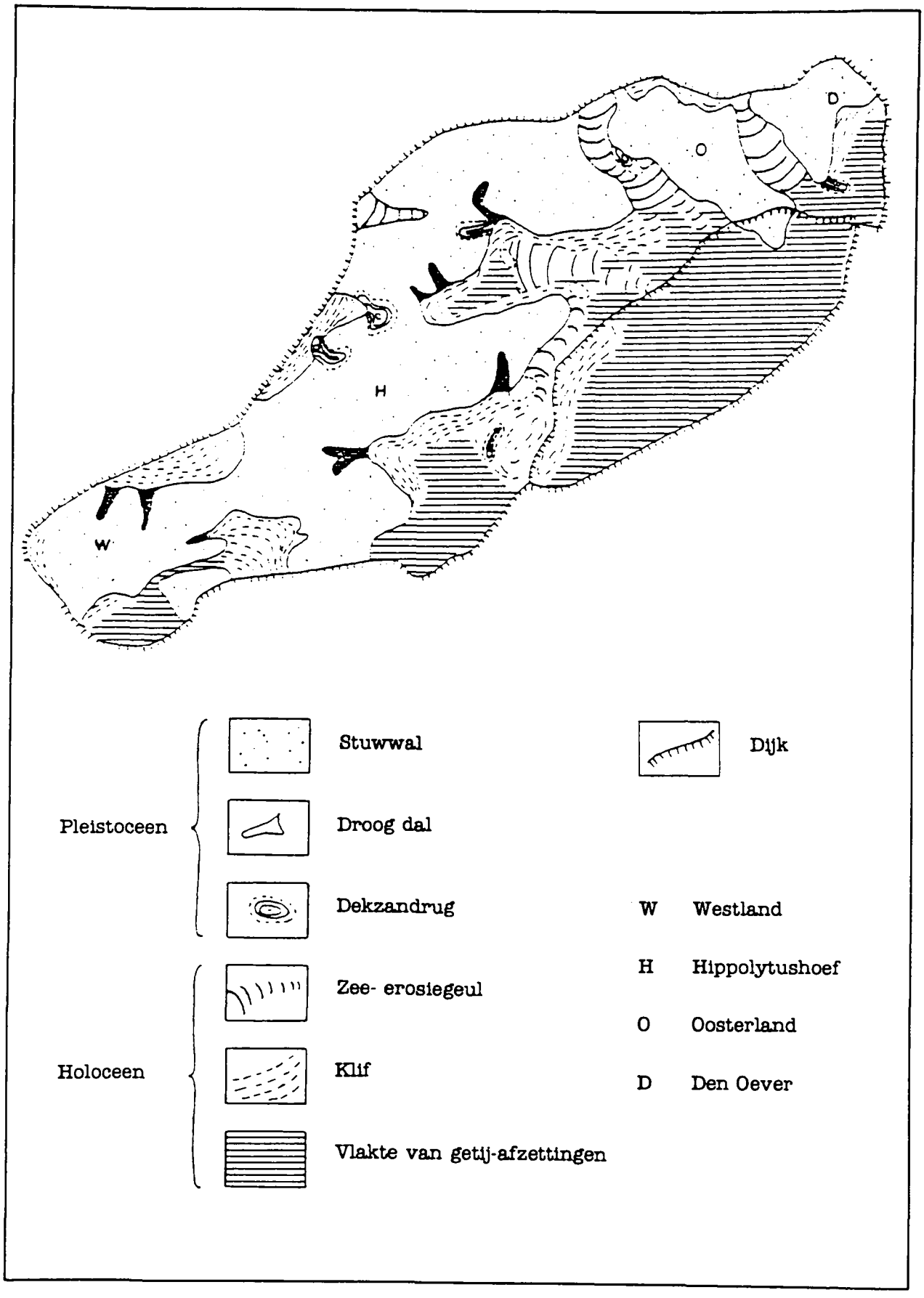

12. Bodem van Wieringen

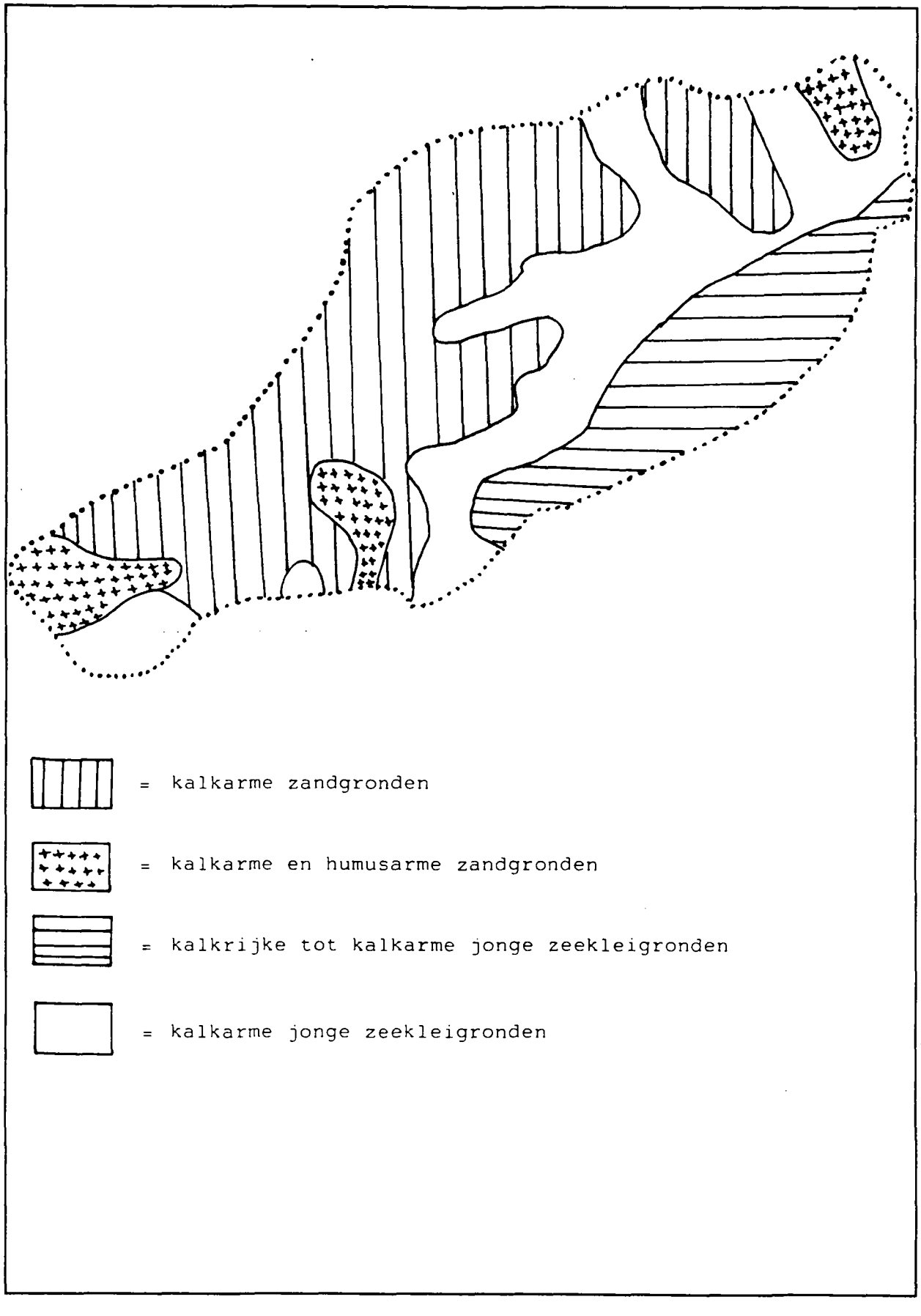

13. Wegennet op Wieringen rond 1850

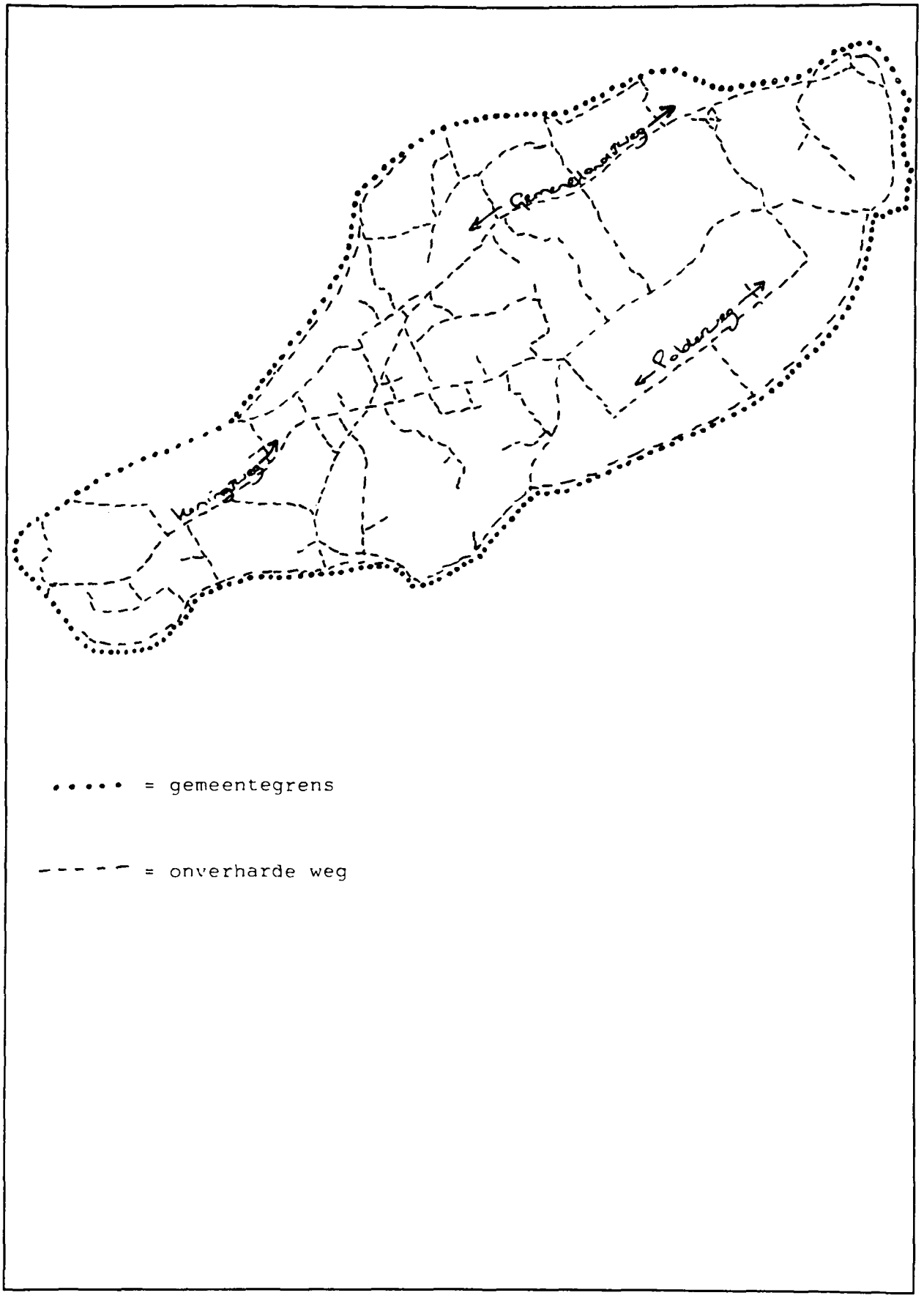

14. Wegennet op Wieringen rond 1940

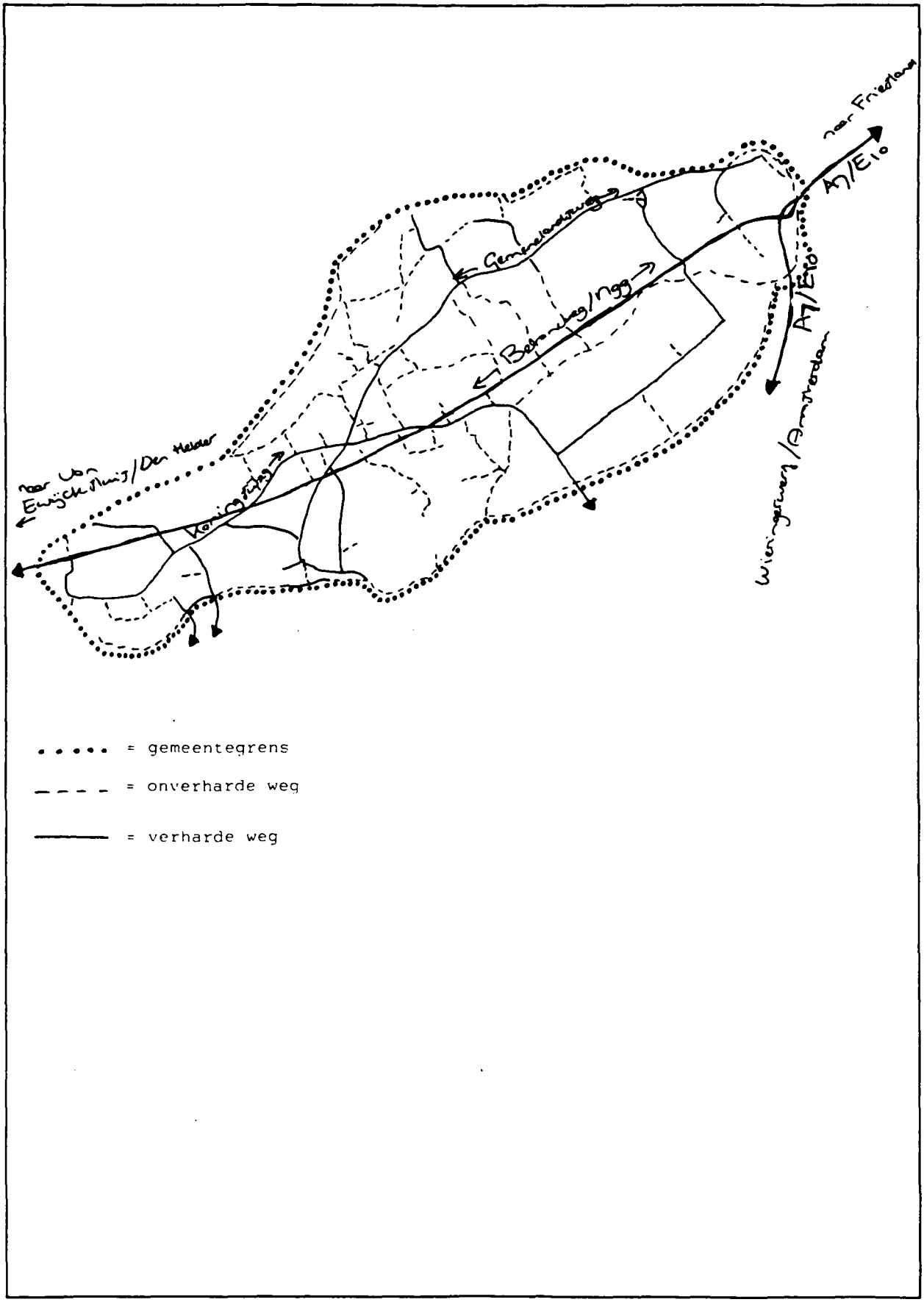

15. Wegennet op Wieringen anno 1990

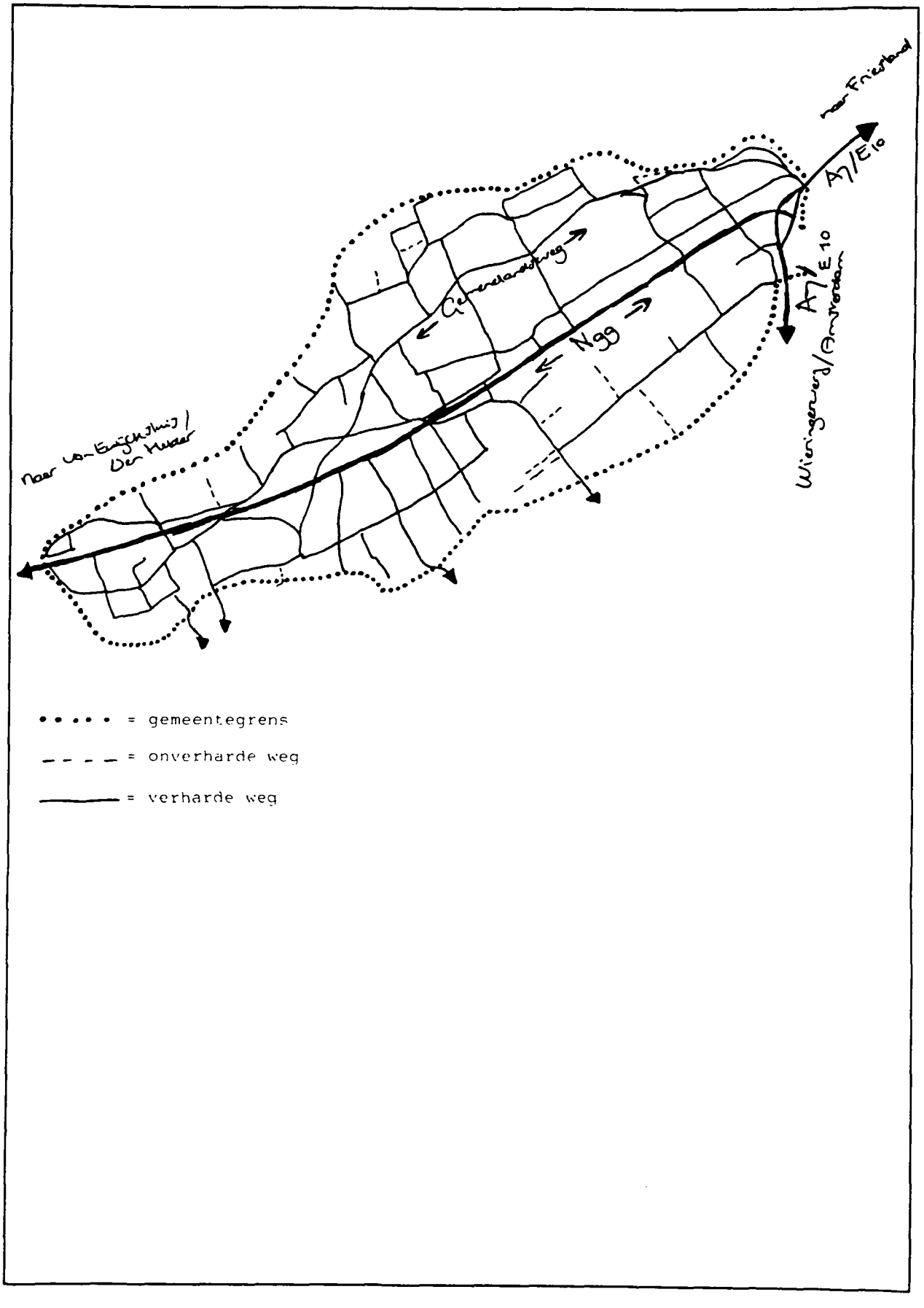

16. Wateren Wieringen rond 1850

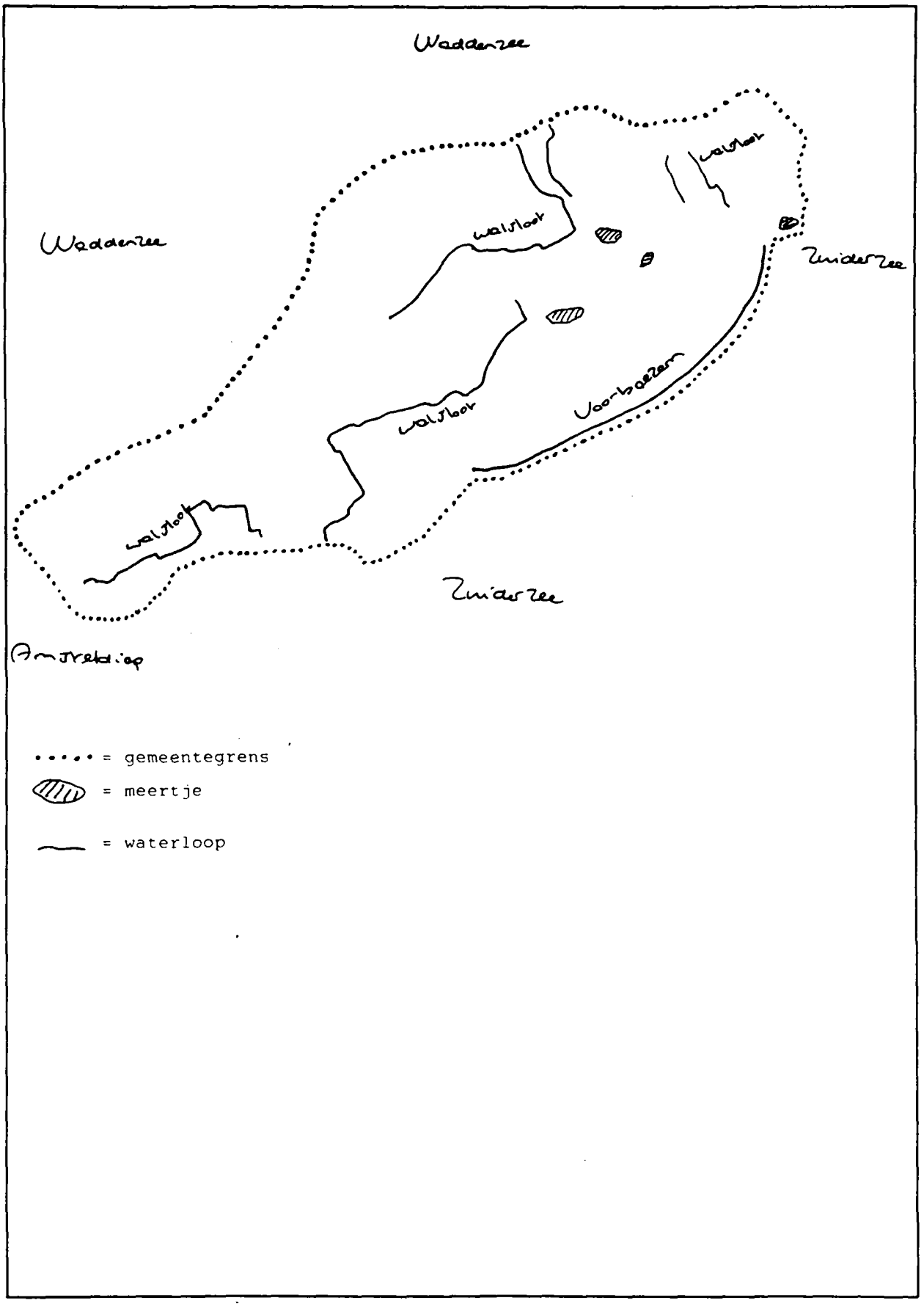

17. Wateren Wieringen rond 1940 en 1990

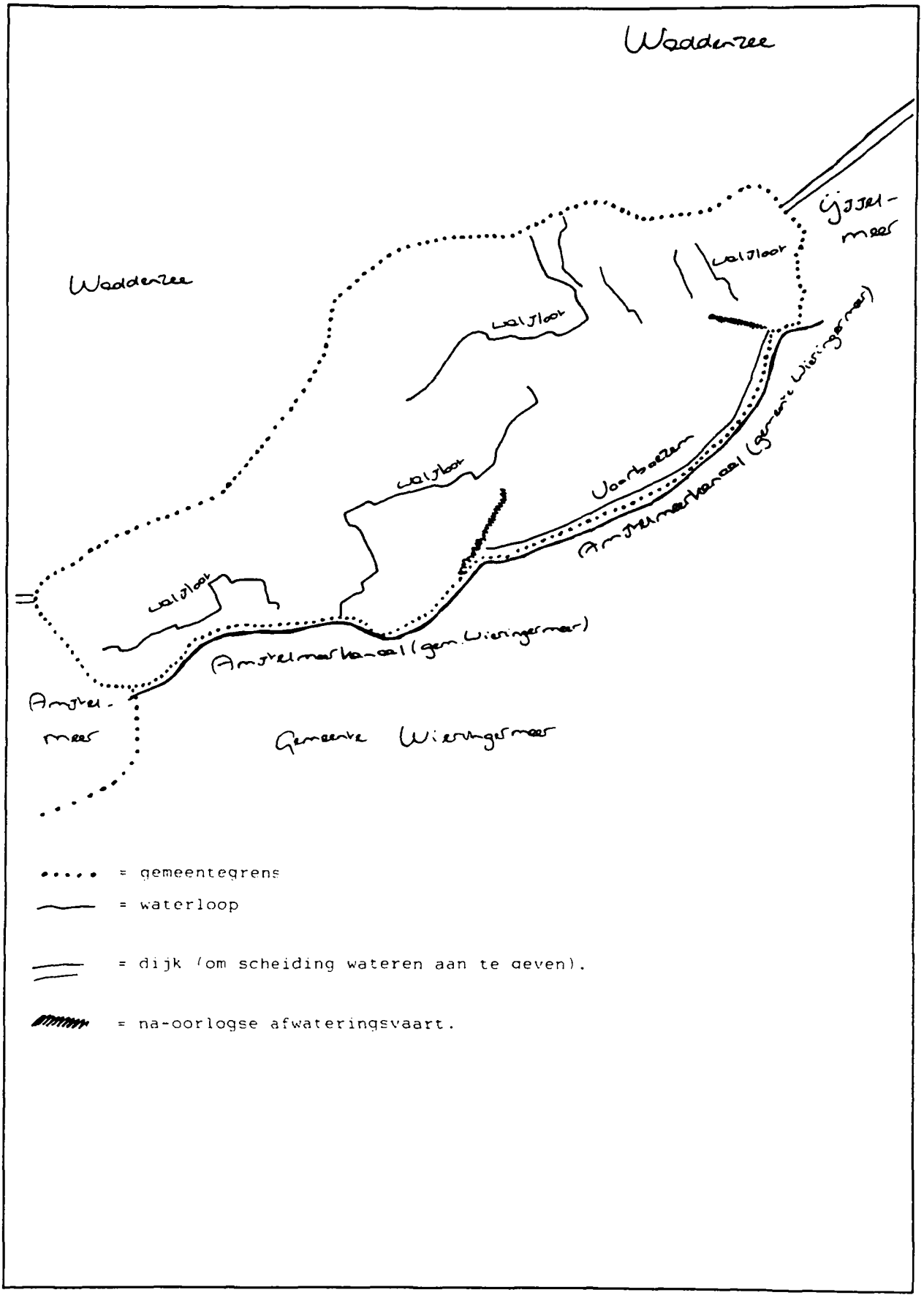

18. Dijken Wieringen rond 1850

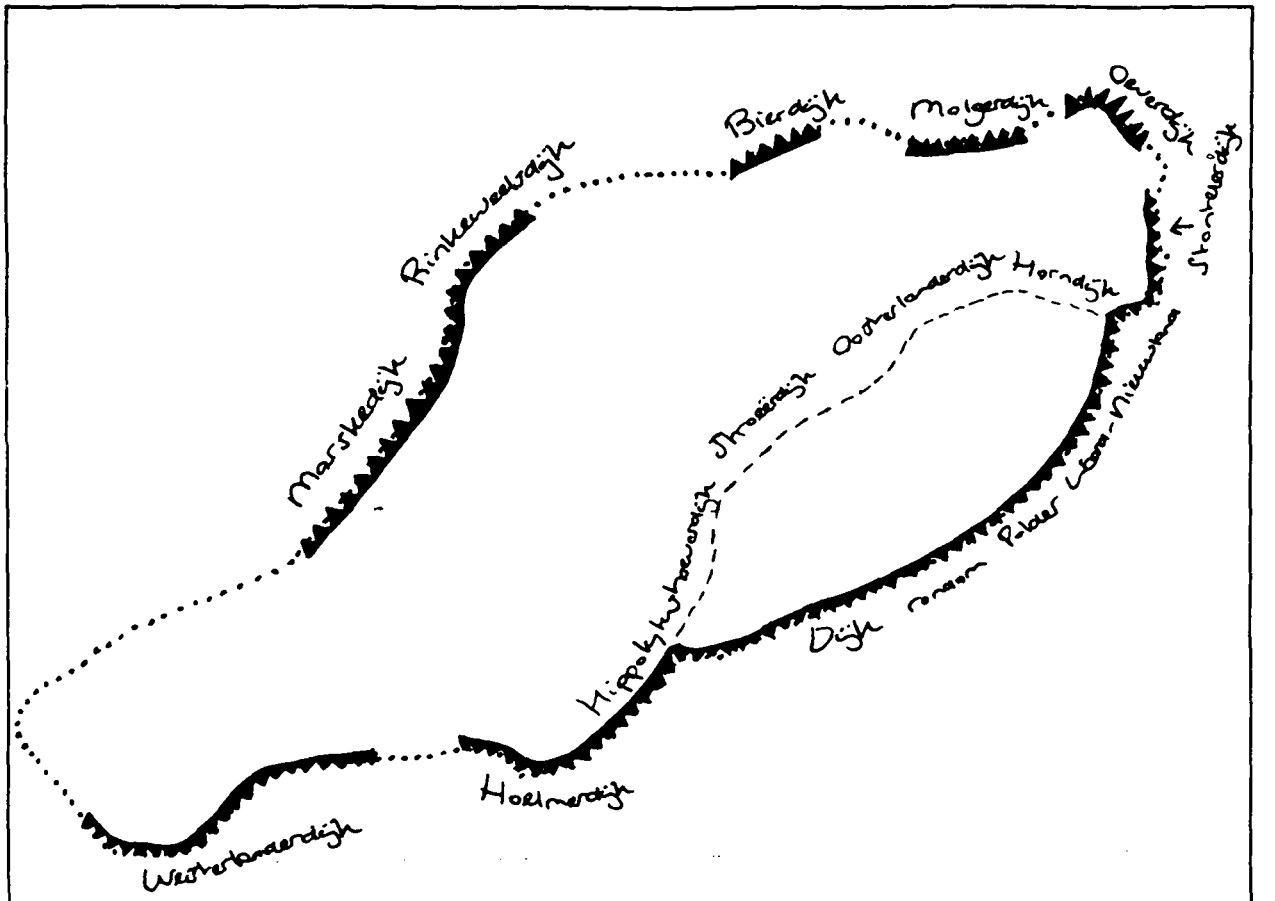

• • • • • = gemeentegrens

▲▲▲▲▲ = zeewerende dijk

— — — — = binnendijk (niet waterkerend, maar met slaperdijk-functie).

19. Dijken Wieringen rond 1940 en 1990

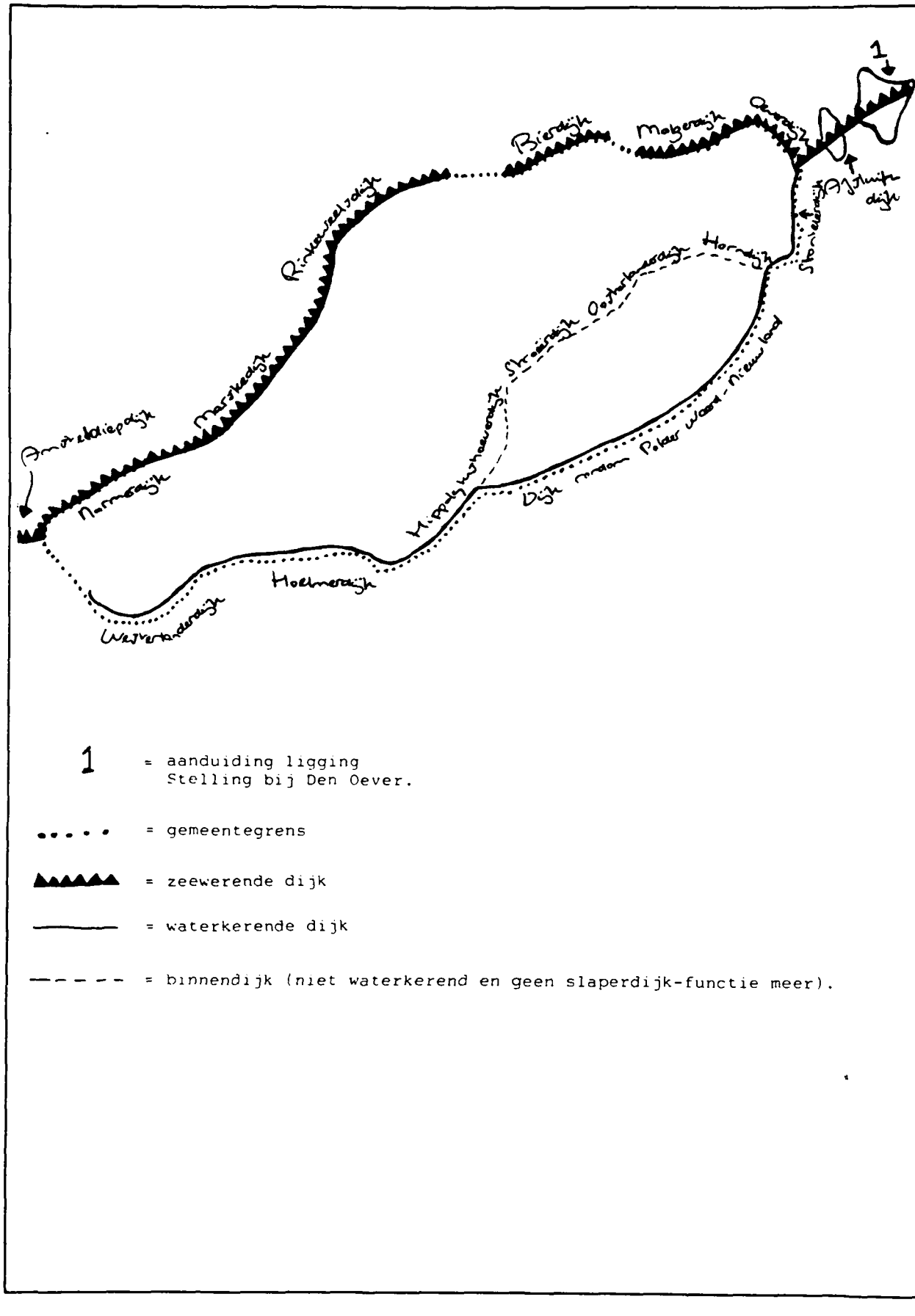

20. Situering van de Stelling bij Den Oever

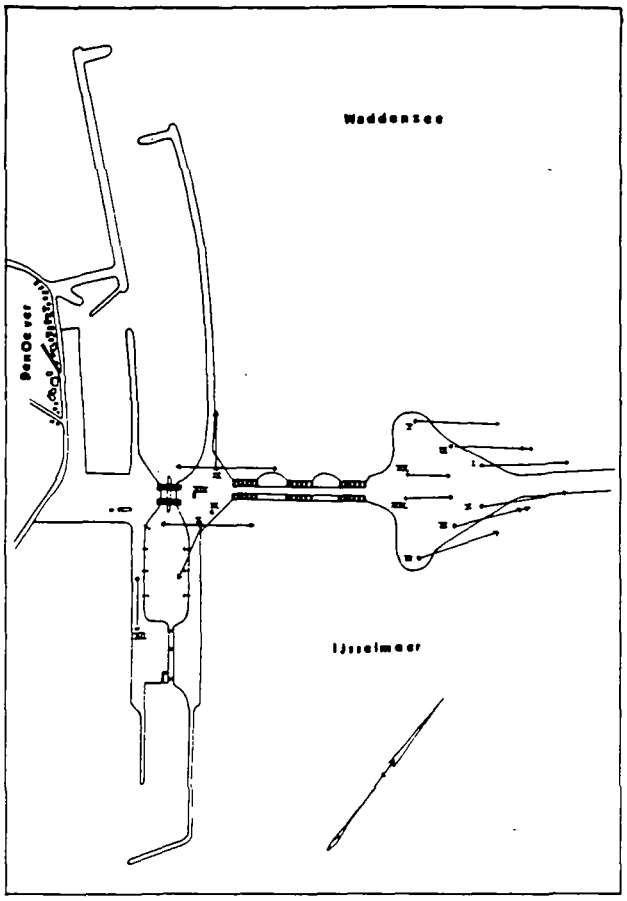

Situatie van de kazematten bij Den Oever.

In de eerste linie bevonden zich de volgende werken:

Werk I : mitrailleurkazemat met 1 zware mitrailleur in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling;

Werk II : mitrailleurkazemat met 1 zware mitrailleur in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling;

Werk III : kanonkazemat met 1 kanon van 5 cm lang 50 in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling;

Werk IV : kanonkazemat met 2 kanonnen van 5 cm lang 50 in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling;

Werk V : mitrailleurkazemat met 1 zware mitrailleur in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling;

Werk VI : mitrailleurkazemat met 1 zware mitrailleur in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling; tevens zoeklichtkazemat;

Werk VII : schuilplaats voor personeel van de luchtdoelbatterij;

Werk VIII : mitrailleurkazemat met 1 zware mitrailleur in de kazemat, tevens commandopost voor de commandant van de verdedigingswerken bij Den Oever en uitgerust met een telefooncentrale.

De tweede linie bestond uit de volgende werken:

Werk IX : mitrailleurkazemat met 3 zware mitrailleurs in de kazemat, alsmede een reservemitrailleur;

Werk X : mitrailleurkazemat met 3 zware mitrailleurs in de kazemat, alsmede een reservemitrailleur;

Werk XI : schuilplaats;

Werk XII : mitrailleurkazemat met 1 zware mitrailleur in de kazemat en 1 zware mitrailleur in open opstelling;

Werk XIII : machinekamer en hulpverbandplaats, zonder bewapening.

21. Dorpen en buurtschappen op Wieringen anno 1990

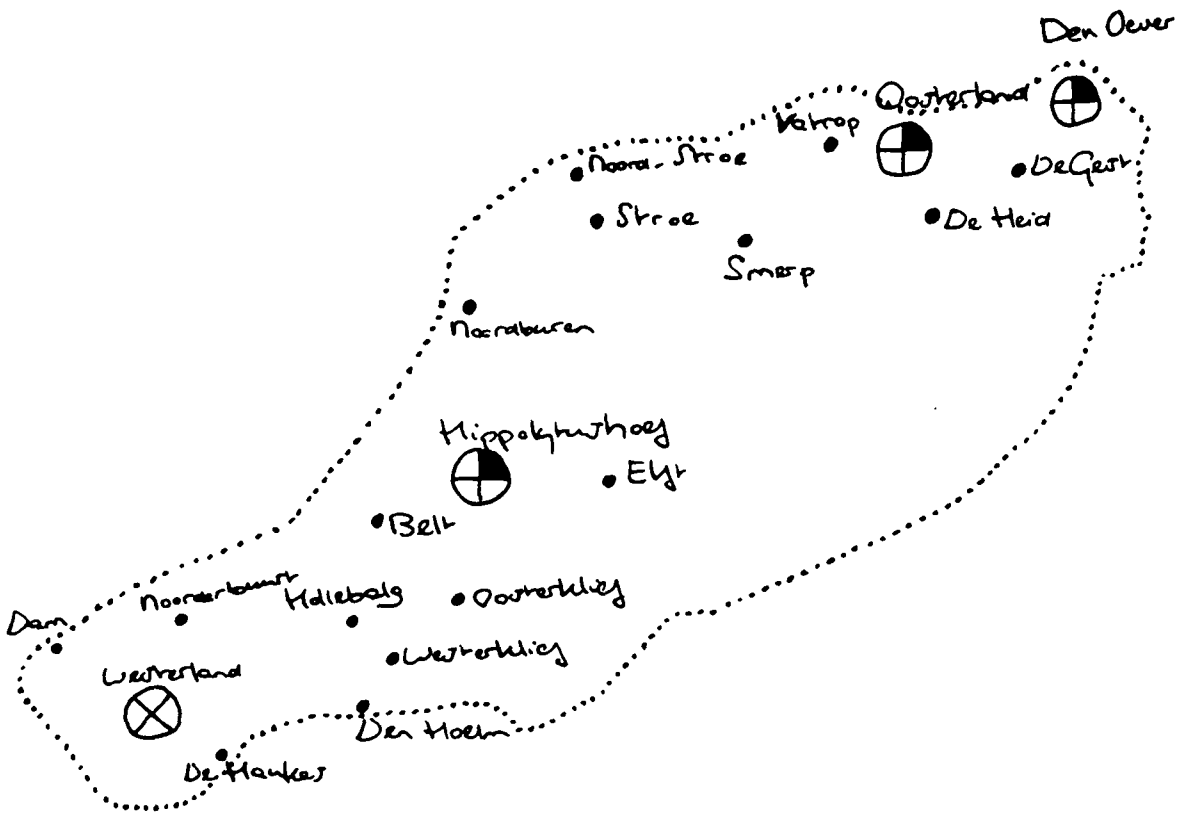

= kerndorp (waarbij Hippolytushoef en Oosterland ook wel terp-esdorpen zijn).

= wegdorp

= buurtschap

= gemeentegrens

22. Kern Hippolytushoef

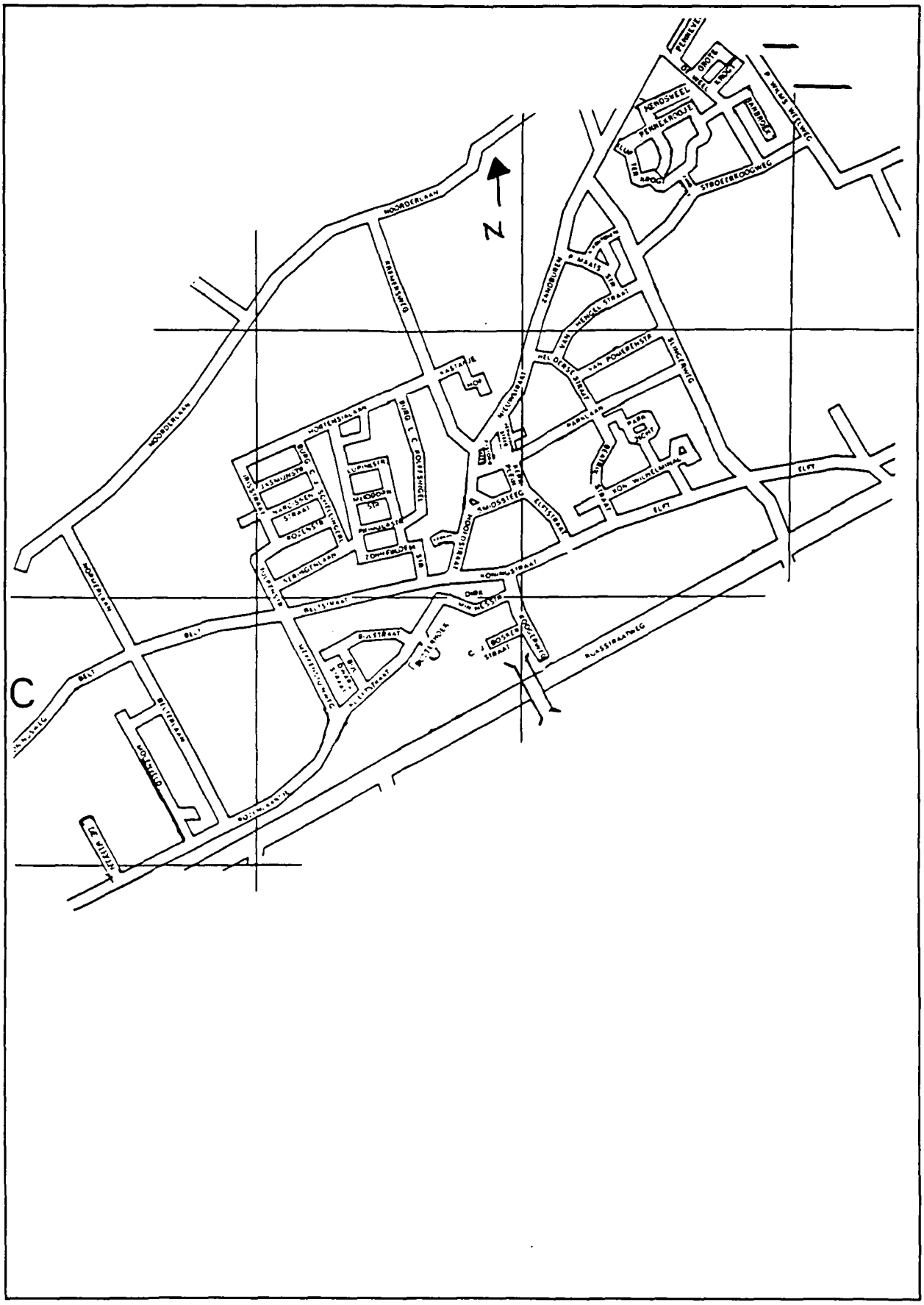

23. Kern Den Oever

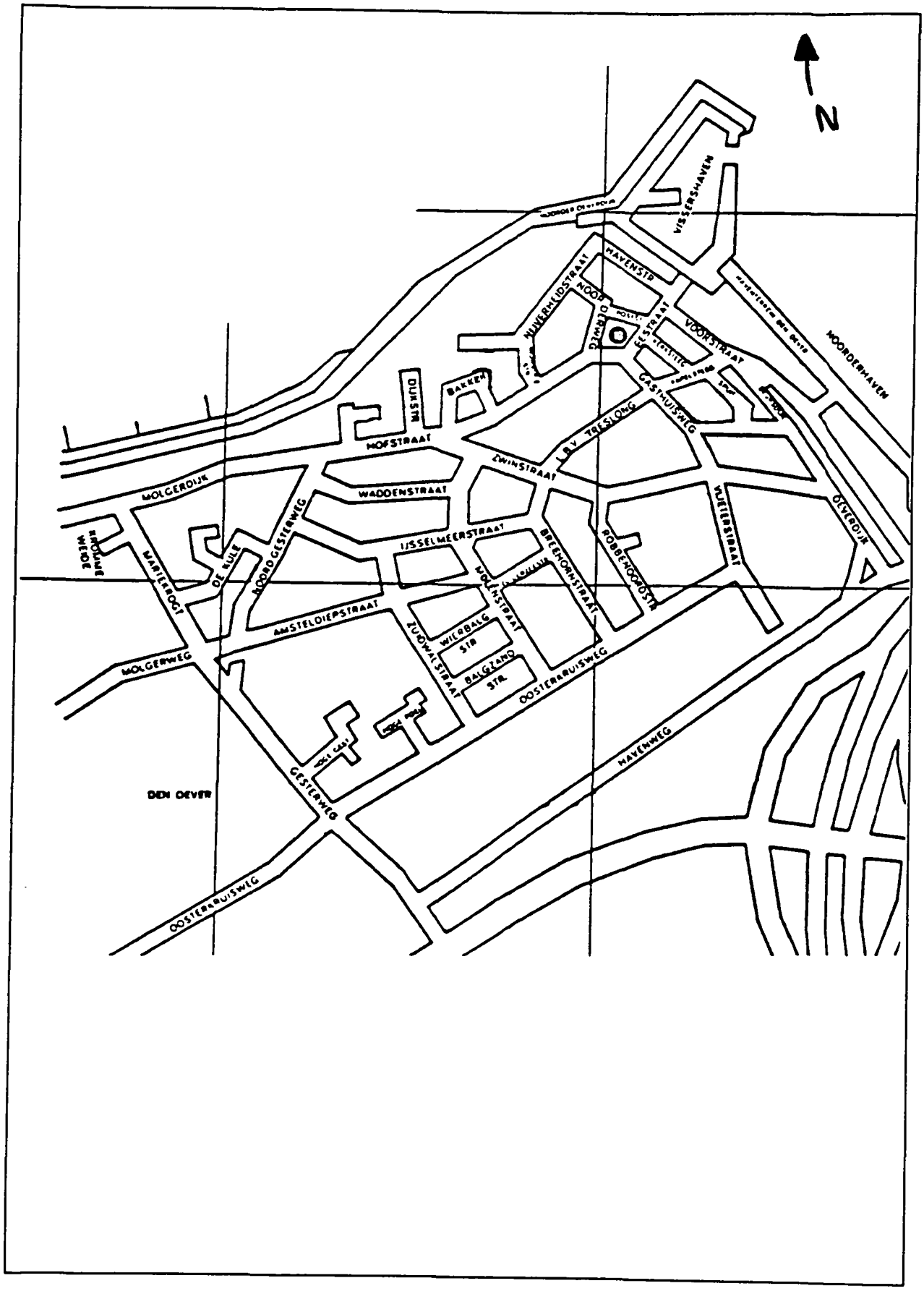

24. Kern Oosterland

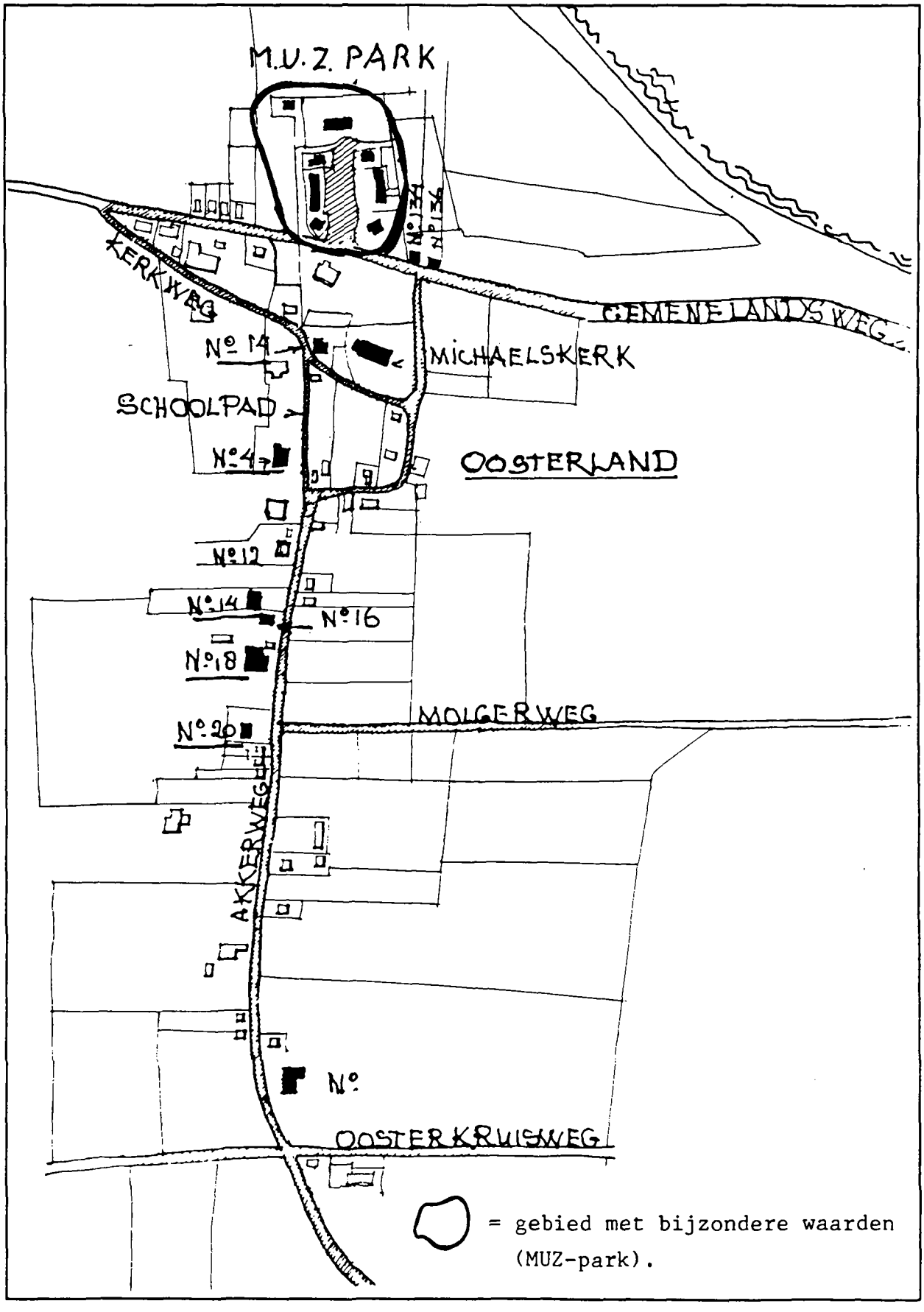

25. Kernen Westerland en De Haukes

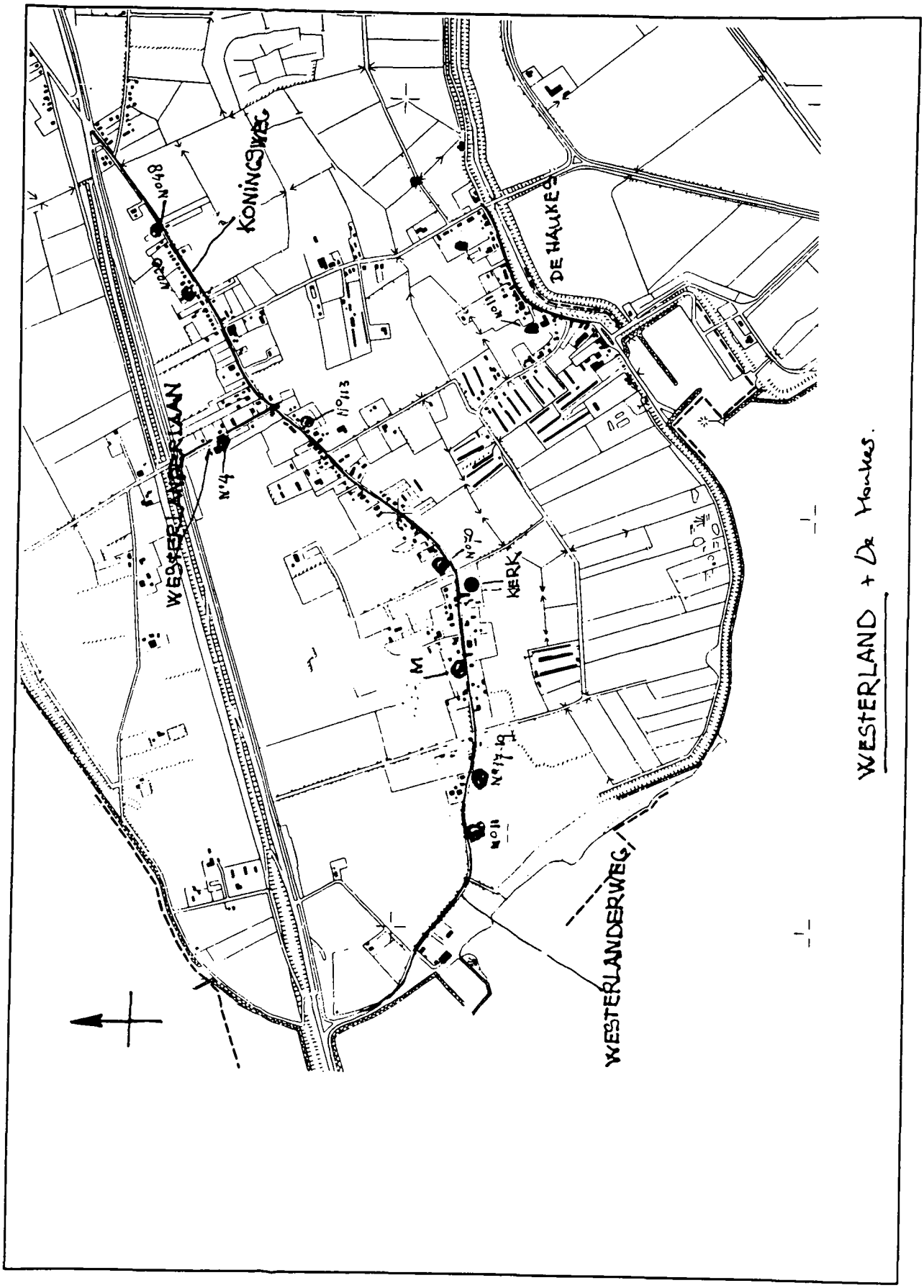

26. Kern Stroe

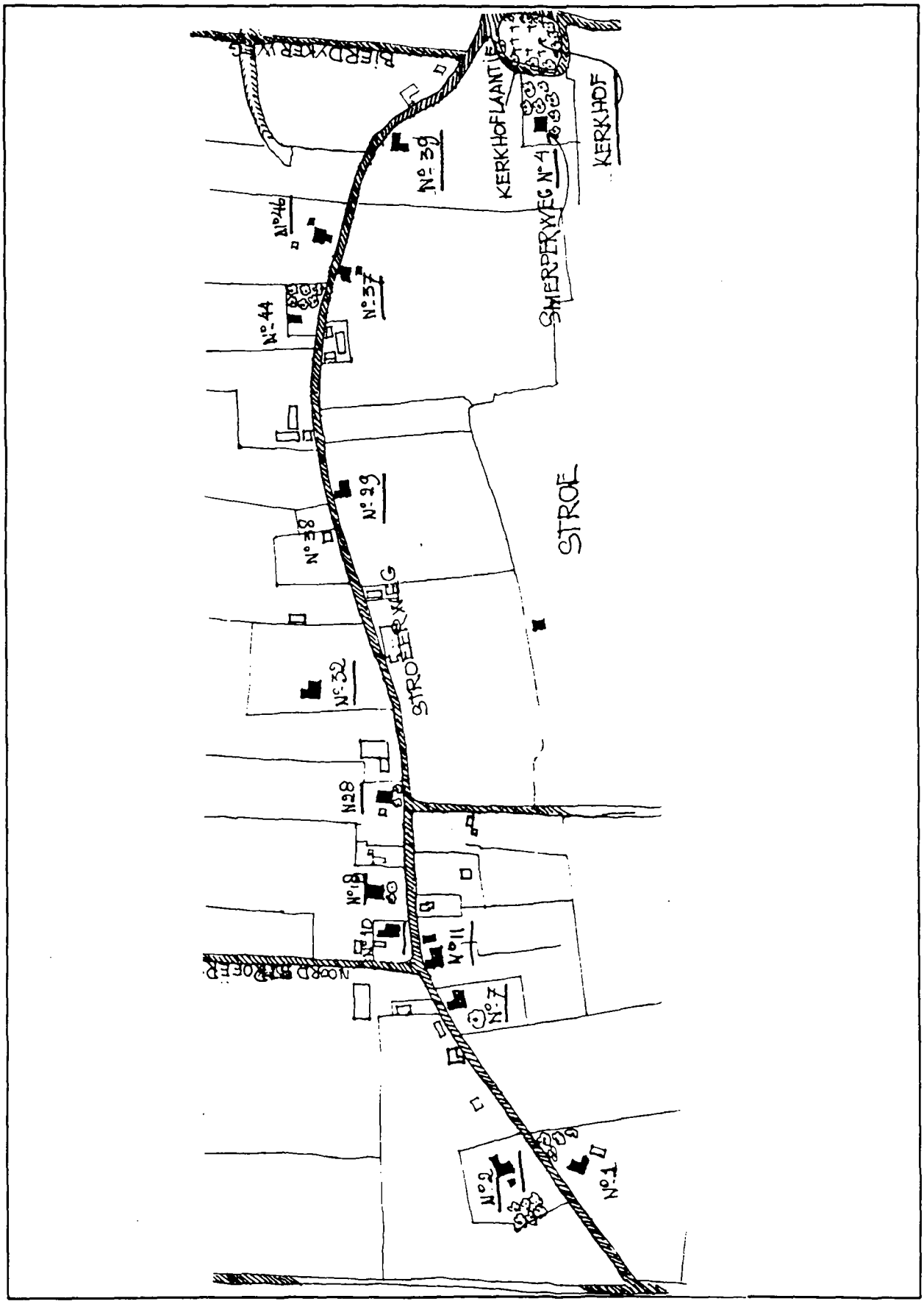

Register

Wieringen/Hippolytushoef

042	Belt 36	Arbeiderswoning	2989
043	Belt 43	Boerderij	2990
044	Belt 63	Arbeiderswoning	2991
045	Beltstraat 1	Woonhuis	2992
046	Beltstraat 10	Boerderij	2993
047	Beltstraat 13	Arbeiderswoning	2994
048	Beltstraat 49 t/m 63	Arbeiderswoningen	2995
049	Beltstraat 64	Woonhuis	2996
050	Beltstraat 77	Arbeiderswoning	2997
051	Elft 4, 6	Onbekend	2998
052	Elft 11	Boerderij	2999
053	Elft 12, 14	Woonhuizen	3000
054	Elft 18	Boerderij	3001
055	Elft 26	Woonhuis	3002
056	Elft 39, 41	Dubbel woonhuis	3003
057	Elft 51, 53	School, schoolmeesterswoning	3004
058	Elft 67	Woonhuis	3005
059	Elftstraat 4	Boerderij	3006
060	Elftstraat 18, 20, 22, 24	Arbeiderswoningen	3007
061	Gemeenelandsweg 3	Schuur	3008
062	Gemeenelandsweg 8	Dienstwoning	3009
063	Gemeenelandsweg 10	Dienstwoning	3010
064	Hoofdstraat 9	Winkel/woonhuis	3011
065	Hoofdstraat 10	Kerk	3012
066	Hoofdstraat 12	Pastorie	3013
067	Hoofdstraat 14, 16	Woonhuis, winkelwoonhuis	3014
068	Hoofdstraat 19	Winkelwoonhuis	3015
069	Hoofdstraat 23	Bioscoop	3016
070	Kerkplein ong.	Kerkhof	3017
071	Kerkplein 6	Woonhuis	3018
072	Kerkplein 7	Woonhuis	3019
073	Kerkplein 12-14, 11-13	Winkelwoonhuizen	3020
074	Kerkplein 19	Woonhuis	3021
075	Kerkplein 21	Pastorie	3022
076	Kerkplein 25	Pomp	3023
077	Kerkplein 26	Pastorie	3024
078	Kerkplein 27	Brievenbus	3025
079	Klieftstraat 32, 34, 36, 38	Woonhuizen	3026
080	Klieftstraat 44, 46, 48	Arbeiderswoningen	3027
081	Klieftstraat 64, 66, 68	Woonhuizen	3028
082	Klieftstraat 69, 71	Woonhuizen	3029
083	Klieftstraat 80, 82	Arbeiderswoning	3030
084	Klieftstraat 83	Woonhuis	3031
085	Koningstraat 29	Dubbel woonhuis	3032
086	Koningstraat 31	vml. gemeentehuis	3033
087	Koningstraat 32, 34	Postkantoor, dienstwoning	3034
088	Koningstraat 43, 45	Dubbel woonhuis	3035
089	Koningstraat 44, 46	Winkelwoonhuis	3036
090	Koningsweg 75	Korenmolen	3037
091	Mekkenstuinweg 40	Villa	3038
092	Nieuwstraat 2, 4, 6	Woonhuizen	3039
093	Nieuwstraat 23	Woonhuis	3040
094	Noordburenweg ong.	Begraafplaats	3041

095	Slingerweg 51 t/m 65	Dubbele woonhuizen	3042
096	Slingerweg 77	Boerderij	3043
097	Slingerweg 87	Woonhuis	3044
098	Slingerweg 101 t/m 115	Woonhuizen	3045
099	Smidssteeg 2	Café	3046
100	Smidssteeg 4	Arbeiderswoning	3047
101	Vermaningssteeg 7	Kerk	3048
102	Zandburen 6	Boerderij	3049
103	Zandburen 10	Woonhuis	3050
104	Zandburen 31	Woonhuis	3051
105	Zandburen 33	Woonhuis	3052

Wieringen/Den Oever

106	Beursdijk 4, 6	Woning;werkplaats	3053
107	Beursdijk 18	Boerderij	3054
108	Dijkstraat 2-34, 1-35	Woningen	3055
109	Gasthuisweg 13 t/m 33	Woonhuizen	3056
110	Gasthuisweg 36	Kerk	3057
111	Gasthuisweg 45	Visserswoning	3058
112	Gesterweg 4	Woonbarak	3059
113	Gesterweg 21	Woonhuis	3060
114	Gesterweg 23, 25	Boerderij	3061
115	Gesterweg 26	Boerderij	3062
116	Havenkade ong.	Peilschaalgebouw	3063
117	Havenstraat 2	Dienstwoning	3064
118	Havenstraat 20	Café;woonhuis	3065
119	Havenstraat 22	Winkelwoonhuis	3066
120	Hofstraat 9-17, 21-33	Woonhuizen	3067
121	Hofstraat 43, 45, 47, 49	Visserswoningen	3068
122	Hofstraat 59, 61	Woonhuizen	3069
123	Hofstraat 71	Woonhuis	3070
124	Hofstraat 76-84	Woonhuizen	3071
125	Hofstraat 104, 106	Woonhuizen	3072
126	Hofstraat 108, 110	Woonhuizen	3073
127	Molgerdijk 37, 39	Woonhuizen	3074
128	Molgerdijk 79-85	Woonhuizen	3075
129	Noorderweg 1	Smederij	3076
130	Noorderweg 18-26, 9-11	Visserswoningen	3077
131	Oeverdijk 8	Dienstwoning	3078
132	Oeverdijk 10	Dienstwoning	3079
133	Poststeeg 3	Boerderij	3080
134	Poststeeg 4	Visserswoning	3081
135	Spuitsteeg 4, 6	Woningen	3082
136	Spuitsteeg 12	Woonhuis	3083
137	Voorstraat 24	Hotel	3084
138	Voorstraat 28	Winkelwoonhuis	3085
139	Zwinstraat 1	Woonbarak	3086
140	Zwinstraat 9-15	Woonhuizen	3087
141	Zwinstraat 66	School	3088

Wieringen/Oosterland

142	Akkerweg 14	Pastorie	3089
143	Akkerweg 17	Woonhuis	3090
144	Akkerweg 18	Boerderij	3091
145	Akkerweg 19	Woonhuis	3092
146	Akkerweg 20	Woonhuis	3093

147	Gemeenelandsweg 94-108, 118-130	Dienstwoningen	3094
148	Gemeenelandsweg 110	Dienstwoning	3095
149	Gemeenelandsweg 116	Dienstwoning	3096
150	Gemeenelandsweg 134	Woonhuis	3097
151	Kerkweg/Akkerweg ong.	Kerkhof	3098
152	Kerkweg 10	Boerderij	3099
153	Kerkweg 14	Onderwijzerswoning	3100
154	Schoolpad 4	Woonhuis	3101

Wieringen/Westerland

155	Koningsweg 12	Landarbeiderswoning	3102
156	Koningsweg 20	Boerderij	3103
157	Koningsweg 48	Dienstwoning	3104
158	Westerlanderlaan 2, 4	Boerderij	3105
159	Westerlanderlaan 9	Kaasfabriek	3106
160	Westerlanderweg 11	Boerderij	3107
161	Westerlanderweg 17, 19	Dienstwoning	3108
162	Westerlanderweg 34	Boerderij	3109
163	Westerlanderweg 65	Kerkhof	3110
164	Westerlanderweg 101	Boerderij	3111
165	Westerlanderweg 135	Winkelwoonhuis	3112

Wieringen/Buitengebied

001	Afsluitdijk ongenummerd	Stelling	2936
001A	Afsluitdijk ong.	Mitrailleurkazemat	2937
001B	Afsluitdijk ong.	Kanonkazemat	2938
001C	Afsluitdijk ong.	Kanonkazemat	2939
001D	Afsluitdijk ong.	Mitrailleurkazemat	2940
001E	Afsluitdijk ong.	Schuilplaats	2941
001F	Afsluitdijk ong.	Mitrailleurkazemat; commandopost	2942
001G	Afsluitdijk ong.	Mitrailleurkazemat	2943
001H	Afsluitdijk ong.	Schuilplaats	2944
001I	Afsluitdijk ong.	Kazemat	2945
001J	Afsluitdijk ong.	Tankhindernis	2946
002	Afsluitdijk ong.	Sluizencomplex	2947
002A	Afsluitdijk ong.	Spuisluis	2948
002B	Afsluitdijk ong.	Schutsluis	2949
003	Afsluitdijk ong.	Lichtopstand	2950
004	Afsluitdijk ong.	Monument	2951
005	Elft 73	Boerderij	2952
006	Elft 82	Boerderij	2953
007	Elft 88	Boerderij	2954
008	Gemeenelandsweg 34	Boerderij	2955
009	Gemeenelandsweg 44	Boerderij	2956
010	Gemeenelandsweg 54	Woonhuis	2957
011	Gemeenelandsweg 72	Boerderij	2958
012	De Haukes 8	Woonhuis, Postkantoor	2959
013	De Haukes bij 8	Gemaal	2960
014	De Haukes bij 24	Schuur	2961
015	De Haukes bij 42	Wierschuur	2962
016	Hoelmerdijkweg ong.	Gemaal	2963
017	Lonjeweg ong.	Gemaal	2964
018	Noordburenweg 2	Boerderij	2965
019	Noordburenweg 13	Boerderij	2966
020	Noorderbuurt 5	Boerderij	2967

021	Noorderbuurt 7	Boerderij	2968
022	Noorderbuurt 11, 13	Boerderij	2969
023	Noorderlaan bij 4	Schuur	2970
024	Oosterklief 2	Woonhuis	2971
025	Oosterklief 6	Boerderij	2972
026	Oosterklief 14	Boerderij	2973
027	Oosterweg 3	Boerderij	2974
028	Oosterweg 4	Boerderij	2975
029	Quarantaineweg 2	Inspectiegebouw (peilschaalgebouw)	2976
030	Stroeërweg 10, 12	Boerderij	2977
031	Stroeërweg 23	Boerderij	2978
032	Stroeërweg 37	Boerderij	2979
033	Stroeërweg 38	Woonhuis	2980
034	Stroeërweg bij 39	Boerderij	2981
035	Stroeërweg/Smerperweg Ong.	Begraafplaats	2982
036	Vatrop 19	Boerderij	2983
041	Waterweg t.o. 13	Pluimveefokkerij	2988
038	Westerklief 7	Boerderij	2985
039	Westerklief 9	Electriciteitshuisje	2986
037	Westerklief 11	boerderij	2984
040	Westerklief 28	Boerderij	2987

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 1, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
drs. N.C. van Goor
Bureau Cultuur
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, mei 1992